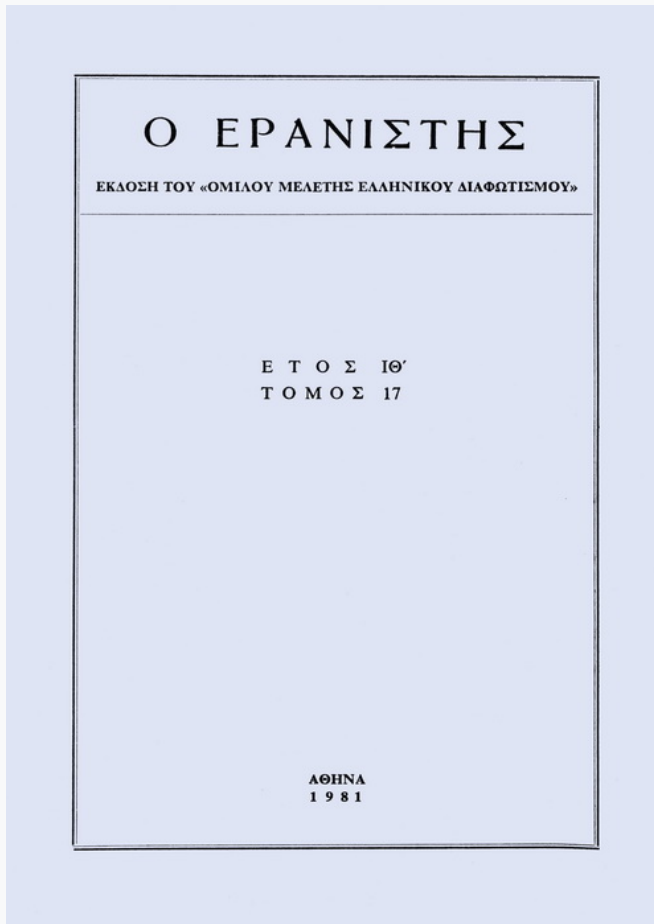

The Gleaner

Vol 17 (1981)

Η ελληνική λογιοσύνη των παραδουναβίων ηγεμονιών στον φαναριώτικο αιώνα. Αλέξανδρος Αμηνάς ο Σμυρναίος: Βιογραφικά και εργογραφικά

Αθ. Ε. Καραθανάσης

doi: [10.12681/er.316](https://doi.org/10.12681/er.316)

To cite this article:

Καραθανάσης Α. Ε. (1981). Η ελληνική λογιοσύνη των παραδουναβίων ηγεμονιών στον φαναριώτικο αιώνα. Αλέξανδρος Αμηνάς ο Σμυρναίος: Βιογραφικά και εργογραφικά. *The Gleaner*, 17, 244–266.
<https://doi.org/10.12681/er.316>

**Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΙΟΣΥΝΗ
ΤΩΝ ΠΑΡΑΔΟΥΝΑΒΙΩΝ ΗΓΕΜΟΝΙΩΝ
ΣΤΟΝ ΦΑΝΑΡΙΩΤΙΚΟ ΑΙΩΝΑ**

Ἀλέξανδρος Ἀμηνᾶς ὁ Σμυρναῖος: Βιογραφικά καὶ ἐργογραφικά

Ὅταν ὁ Γρηγόριος Γκίκας ἀφήσει, τὸ 1728/9, τὴ θέση τοῦ Μεγάλου Δραγουμάνου τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ποὺ ὡς τότε κατεῖχε, καὶ φτάσει στὸ Γιάσι, τιμημένος πιά ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας (1729-1733, 1735-1741, 1747-1748), θὰ φέρει μαζί του, κατὰ τὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς, ἓνα πλῆθος Φαναριωτῶν ποὺ θὰ πλαισιώσουν τὴν ὑπαλληλία τῆς μολδαβικῆς αὐλῆς· στοὺς φαναριώτες αὐλικούς θὰ προστεθοῦν καὶ ὀρισμένοι ἄλλοι Ἕλληνες ποὺ θὰ τοὺς ἐπιλέξει ἀπὸ τὸν κύκλο τοῦ προκατόχου τοῦ Μιχαήλ Ρακοβίτσα (1716-1729). Ἐνας ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς τελευταίους ἦταν ὁ Ἀλέξανδρος Ἀμηνᾶς, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰν περίπτωση γνήσιου ἐκπρόσωπου τῶν φαναριώτικων αὐλῶν. Λόγιος μὲ κοσμοπολιτικὴ διάθεση στὸν κοσμοπολιτικὸ ΙΗ' αἰώνα, ὁ Ἀμηνᾶς θὰ ὑπηρετήσῃ διαδοχικὰ ἓνα βασιλιά καὶ δύο ὀσποδάρους τῶν ἡγεμονιῶν (ἓναν ἐντόπιον καὶ ἓνα Φαναριώτη) καὶ θὰ ἀφήσῃ δύο βασικὰ ἔργα (καὶ ἓνα ἀκόμη ποὺ θὰ τοῦ τὸ προσγράψαμε μὲ πολλὰς ἐπιφυλάξεις), πολύτιμες πηγές γιὰ τὴ γνῶση τῆς ἐποχῆς του, ἀφοῦ παρακολούθησε ἀπὸ κοντὰ ἰδίως τὶς πολιτικὲς τῆς ἐξελίξεις. Μολταῦτα τόσο ὁ ἴδιος ὅσο καὶ τὸ ἔργο του δὲ μᾶς εἶναι, ὅσο θὰ ἔπρεπε, γνωστά¹. Ἡ παρούσα λοιπὸν μελέτη ἄς θεωρηθεῖ ὡς πρώτη ἀπόπειρα παρουσίασης τοῦ βίου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀμηνᾶ.

Γιὰ τὰ βιογραφικά του δὲ γνωρίζουμε καὶ πολλὰ πράγματα: ὅσα ξέρουμε, ἀναφερόμενα κυρίως στὴν περίοδο τῆς ἐπαγγελματικῆς του δρα-

1. Πρῶτος ποὺ ἀσχολήθηκε μὲ τὸν Ἀμηνᾶ ἦταν ὁ N. Iorga ποὺ ἐξέδωσε μάλιστα καὶ τὸ χρονικὸ του γιὰ τὸν Κάρολο: *Studii si Documente cu privire la Istoria Romnilor*, τ. IX, Βουκουρέστι 1906, σ. 41-124. Στὸν Ἀμηνᾶ ἀφιέρωσε μικρὴ συμβολή καὶ ὁ D. Russo, *Studii Istorice Greco-Române. Opere Postume*, ἐκδ. ἐπιμέλεια Ariadna καὶ Nestor Camariano, τ. I, Βουκουρέστι 1939, σ. 198, 203. Τελευταῖα ὁ A. Pippidi (*Hommes et idées du Sud-Est Européen à l'aube de l'âge moderne*, Βουκουρέστι-Παρίσι 1980, σ. 159, σημ. 169), σημείωσε ὅτι ὁ Ἀμηνᾶς εἶναι μιὰ προσωπικότητα «qu'on devrait étudier plus attentivement».

στηριότητας, προέρχονται από έμμεσες μαρτυρίες που άπαντούμε στο έργο του για τὸ βασιλιά τῆς Σουηθίας Κάρολο ΙΒ'. Εἰδικὰ μάλιστα για τὴν πρώτη εἰκοσιπενταετία τῆς ζωῆς του δὲν ἔχουμε σχεδὸν καμιά μαρτυρία. Γνωρίζουμε μονάχα ὅτι γεννήθηκε στὴ Σμύρνη τὸ 1679 καὶ ὅτι ἦταν γιὸς τοῦ Χριστόφορου Ἀμηρᾶ καὶ τῆς Ἄνας Παργάλου. Στὴ Σμύρνη θὰ πῆρε μᾶλλον καὶ τὰ ἐφόδια τῆς βασικῆς παιδείας πὸν ἐπεδίωξε νὰ διευρύνει στὸ Παπικὸ Κολλέγιο τῆς Ρώμης, ὅπου τὸν άπαντοῦμε τὸ Νοέμβριο τοῦ 1703: ἦταν τότε 24 χρονῶν. Ἄς μὴ λησμονοῦμε ὅτι ἡ Σμύρνη καὶ ὁ αἰγαιοπελαγίτικος χῶρος ἀποτελοῦσαν, κατὰ τὴν ἐποχὴ πὸν μᾶς ἀπασχολεῖ, τοὺς στόχους τῆς καθολικῆς προπαγάνδας. Ἀπὸ τὸ Κολλέγιο ὅμως αὐτὸ ὁ Ἀμηρᾶς ἐκδιώχτηκε πολὺ νωρὶς, λίγους δηλ. μῆνες μετὰ τὴν εἴσοδό του (Αὔγουστος 1704)· ἡ ἀποπομπή του ἀπὸ ἐκεῖ ὀφείλεται στὴν κακὴ διαγωγή πὸν ἐπέδειξε στὸ μικρὸ διάστημα τῆς παραμονῆς του. Ἦταν, ἄλλωστε, πολὺ συνηθισμένη ἡ ἐκούσια ἢ ἀκούσια ἀποχώρηση νεαρῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν ἀπὸ τὸ Κολλέγιο ὀφειλόμενη, τίς περισσότερες φορές, στὴν ἀντίδρασή τους ἀπέναντι στὴν καθολικὴ προπαγάνδα. Μιὰ μαρτυρία τῶν ἀρχείων τοῦ ἴδιου Κολλέγιου, ἡ μοναδικὴ πὸν ἔχω ὑπόψη μου καὶ πὸν μοῦ χρησίμεψε για τίς παραπάνω πληροφορίες, δείχνει τὴν ἀνησυχία τῶν ὑπεύθυνων τοῦ Παπικοῦ Κολλέγιου για τὴν περίπτωσή τοῦ Ἀμηρᾶ· γι' αὐτὸ καὶ παρακολούθησαν τὴ μικρὴ, ἄλλωστε, περιπλάνηση τοῦ Σμυρναίου μαθητῆ τους στὴν Ἰταλικὴ Χερσόνησο. Ἀπὸ τὸ ἴδιο δοκουμέντο πληροφοροῦμαστε ὅτι ὁ Ἀμηρᾶς, ντυμένος τὸ ἱερατικὸ ράσο, πέρασε ἀρχικὰ στὴ Νεάπολη καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὴ Μεσσήνη (18 Σεπτ. 1704), ὅπου μάλιστα φιλοξενήθηκε στὸ σπίτι τοῦ Ἀθανασίου Καβάλη, ἐφημέριου τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης τῶν Ἑλλήνων, καὶ ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἀντιλήφτηκε τὸν κακότροπο χαρακτήρα τοῦ φιλοξενούμενοῦ του, τὸν ὑποχρέωσε νὰ ἐγκαταλείψει τὴ Μεσσήνη· ἀπὸ ἐκεῖ φαίνεται ὅτι πέρασε στὴ Σμύρνη, ἢ πιθανότερο στὴν Κωνσταντινούπολη, συκοφαντώντας, κατὰ τὸ δοκουμέντο, παντοῦ τὸ Παπικὸ Κολλέγιο².

Ἡ συνέχεια τῶν περιπλανήσεων τοῦ Ἀμηρᾶ δὲ μᾶς εἶναι γνωστὴ, τουλάχιστον ὡς τὰ 1709. Θὰ εἶναι ὅμως, φαντάζομαι, ἡ πολὺ στερεότυ-

2. Ἀντίγραφο τοῦ δοκουμένου αὐτοῦ σώζεται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς Σορβόννης (κατάλοιπα Émile Legrand, τόμος «Documents grecs-Collège grec de Rome»). Θὰ σημειώσουμε ἐπίσης ἐδῶ τὴν πιθανὴ σχέση τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀμηρᾶ μὲ τὸ Μιχαὴλ Damiral (Μιχαὴλ Δ' Ἀμηρᾶ) πὸν σπούδαζε τὴν περίοδο 1699-1702 στὸ Ἑλληνικὸ Κολλέγιο τῆς Ὁξφόρδης· πβ. E. D. Tappe, «Alumni of the Greek College at Oxford, 1699-1705», π. *Notes and Queries*, 200, series 2, 1955, σ. 110.

πη για την εποχή κατάληξή του στην Κωνσταντινούπολη και ή ένασχόλησή του με τη δραγομανία σε κάποια διπλωματική αλληλ, ὅσπου θά περάσει στην ὑπηρεσία τοῦ βασιλιᾶ τῆς Σουηδίας Κάρολου ΙΒ', πού βρισκόταν τότε στο Μπενδέρι περιμένοντας τήν τουρκική ὑποστήριξη για νά ξεπλύνει τή ντροπή τῆς ἡττας του ἀπό τὸ Μεγάλο Πέτρο στή μάχη τῆς Πολτάβας (1709). Τὸ 1709 εἶναι ἡ πρώτη μαρτυρία για τήν παρουσία τοῦ Ἀμηνᾶ στήν αλληλ τοῦ Κάρολου ΙΒ' τήν ἔχουμε ἀπό τήν ἀφήγηση ἐνὸς ἄλλου κοσμοπολίτη τῆς ἐποχῆς, τοῦ Σεραφεῖμ Μυτιληναίου³, ὁ ὁποῖος πολὺ ἀργότερα (1732) φτάνοντας στή Ρωσία καὶ θεωρούμενος ἀπὸ τοὺς Ρώσους ὑποπτως συνεργασίας με τοὺς Σουηδοὺς, ἀπαντᾷ σὲ ἐρωτηματολόγιό τους καὶ μνημονεύει, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, τήν παρουσία τοῦ Ἀμηνᾶ στὰ 1709 στήν αλληλ τοῦ Κάρολου ΙΒ' στο Μπενδέρι⁴. Ἐπιφυλάξεις θά εἴχαμε νά διατυπώσουμε ἐδῶ για τήν ἐπιλογή τοῦ Ἀμηνᾶ, νά περάσει δηλ. με τὸ μέρος τοῦ Κάρολου σὲ μιὰν ἐποχὴ πού ὁ Ἑλληνισμὸς εἶχε στηρίξει τίς ἐλπίδες του στὸν ἀντίπαλο τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ, τὸ Μεγάλο Πέτρο. Στήν ὑπηρεσία τοῦ Κάρολου ὁ Ἀμηνᾶς θά μείνει ὡς τὸ 1716, χρονιὰ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλιᾶ στή διάρκεια τῆς πολιορκίας τῆς νορ-

3. Ὁ Σεραφεῖμ Μυτιληναῖος εἶναι ὁ γνωστὸς τυχοδιώκτης λόγιος καὶ ἱερομέγας, πού, ἀφοῦ ἔζησε στήν αλληλ τοῦ Μ. Πέτρου, πέρασε στή συνέχεια στήν ὑπηρεσία τοῦ Καρόλου ΙΒ'. Ὁ Ἑλλάδιος στὸ ἔργο του *Status praesens ecclesiae graecae*, [Νυρεμβέργη] 1714, σ. 226-292 (κυρίως 249-292) ἔγραψε πολλὰ ἐναντίον τοῦ Σεραφεῖμ, τὸν ὁποῖο κατηγοροῦσε, ἀνάμεσα στὰ ἄλλα, ὅτι ἀφοῦ εὐεργετήθηκε ἀπὸ τὸν Μεγάλο Πέτρο, τὸν ὁποῖο καὶ κατασκόπευε, ὑπηρέτησε ἔπειτα ὡς διερμηνέας τοῦ Κάρολου ΙΒ', τῆς Σουηδίας: «Num etiam ego talis nebulo esse desiderem, qualis fuit Seraphimus, qui post tot accepta a Rege [Petri] beneficia, jam Benderae, apud Regem Sueciae interpretem ageret» (σ. 287). Τίς κατηγορίες αὐτὲς τοῦ Ἑλλάδου κατὰ τοῦ Σεραφεῖμ θυμῆθηκαν οἱ Ρῶσοι ἀρμόδιοι, ὅταν, εἴκοσι χρόνια ἀργότερα (1732) πῆγε στή Ρωσία ὁ Σεραφεῖμ· τὸν συνέλαβαν καὶ τὸν ἀνέκριναν ἐπειδὴ, ἐπιπλέον, τὸν θεώρησαν ὑποπτο συνεργασίας με τοὺς Σουηδοὺς. Βλ. Κ. Παλαιολόγος, «Ὁ Ἑλλην κληρικὸς Σεραφεῖμ», *Παρθενός* 4 (1880) 28-51. Τὸ ἄρθρο αὐτὸ ἀποτελεῖ μετάφραση μελέτης τοῦ Γ. Γεσίποβ στὸ περιοδικὸ *Ἀρχαία καὶ Νέα Ρωσία*, 1876, ἀριθ. 4. Πβ. Κ. Ν. Σάθας, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία*, Ἀθήνα 1868, σ. 451-452.

4. Στήν ἀπολογητικὴ του ἀναφορὰ πού ἀφοροῦσε τήν προηγούμενη δρᾶση του, καὶ τήν ὁποία ὁ Σεραφεῖμ ὑπέβαλε στοὺς Ρώσους στίς ἀρχὲς τοῦ 1732, γράφει ὅτι εἶχε πάει τὸ 1709 στήν Κωνσταντινούπολη συνοδεύοντας τὸ Νείγκεβάουερ, παλαιὸ πρέσβη τοῦ Κάρολου στήν ἴδια πρωτεύουσα· αὐτὸν εἶχε ἀντικαταστήσει ὁ ταγματάρχης Φούγκ πού κόμιζε στήν Πύλη αἴτηση τοῦ Κάρολου για ἐνίσχυσὴ του ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὸν ἀγῶνα του κατὰ τοῦ Μεγάλου Πέτρου. Οἱ δύο ἀπεσταλμένοι τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ παρέδωσαν τὰ διαπιστευτήρια γράμματα τοῦ βασιλιᾶ, πού συνοδεύονταν ἀπὸ λατινικὴ μετάφραση, στὸ Σουλτάνο· τὴ μετάφραση ἔκανε στὸ Μπενδέρι ὁ Ἀμηνᾶς ἢ κάποιος Γάρβισον· βλ. Παλαιολόγος, ὁ.π., σ. 37.

βηγικῆς πόλης Friederichstat (Frederikshall). Ἡ συνεργασία τοῦ Ἀμηρᾶ μετὸν Κάρολο ΙΒ' καὶ οἱ περιπέτειές του στὴν αὐλή του στὸ Μπενδέρι περνοῦν σὲ ἓνα χρονικὸ τοῦ Σμυρναίου δραγομάνου ἀναφερόμενο κυρίως στὰ χρόνια 1709-1716 καὶ γιὰ τὸ ὁποῖο θὰ γίνῃ λόγος παρακάτω. Ἀπὸ τὸ 1716 θὰ ἀπαντήσουμε τὸν Ἀμηρᾶ στὴν αὐλή τοῦ Μιχαήλ Ρακοβίτσα, ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας, τὸν ὁποῖο θὰ ὑπηρετήσῃ μετὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Πορτάρη⁵, ἀξίωμα ὅμως δευτερεύουσας σπουδαιότητας. Ὅταν θὰ φτάσῃ ὁ Γκίκας στὸ Γιάσι ὁ Ἀμηρᾶς θὰ βελτιώσῃ τὴ θέση του στὴν ὑπαλληλικὴ ἱεραρχία παίρνοντας τὸ ἀξίωμα τοῦ Μεγάλου Σλουτζάρη⁶. Δὲν ἔγινε ὅμως ποτὲ Ποστέλνικος ὅπως ὑποστήριξε ὁ Ν. Iorga καὶ ἀναίρεσε ὁ Russo⁷. Ὁ Γκίκας⁸, ἀπὸ τοὺς φωτισμένους φαναριώτες ἡγεμόνες⁹, θέλοντας νὰ γνωρίσῃ τὴν ἱστορία τῆς χώρας ποὺ διοικοῦσε¹⁰, ἐπι-

5. *Cronica Ghiculestilor*, ἔκδ. Nestor Camariano καὶ Ariadna Camariano-Cioran, Βουκουρέστι 1965, σ. 200 (ἡ μνεία ἀναφέρεται σὲ γεγονότα τῆς 10 Ἰανουαρίου 1717).

6. Βλ. τὸν τίτλο αὐτὸν τοῦ Ἀμηρᾶ στὴν ἐπικεφαλίδά τῆς μετάφρασης τῆς Μολδαβικῆς Ἱστορίας (1729).

7. Russo, *Studi Istorice Greco-Române*, σ. 201-203.

8. Βιβλιογραφικὰ γιὰ τοὺς Γκίκα βλ. στὴν πρόσφατη μελέτη τοῦ Stefan S. Gorovei, «Observatii noi întro-controversa veche (familia Ghica din Moldova)», στὸ *Anuarul Institutului de Istorie si Arheologie, A. D. Xenopol*, 15 (1978)315-324.

9. Ἡ ἀγάπη τοῦ Γκίκα γιὰ τὴν παιδεία περνᾷ στὸ χρονικὸ τῶν Ghiculestilor, σ. 286: «Τοῦτος ὁ αὐθέντης, τῷ δευτέρῳ χρόνῳ τῆς αὐθεντίας του, διὰ μέσου τοῦ Πατριάρχου τοῦ Ἱερουσαλήμ κυρίου Χρυσάνθου, ὅπου εὗρέθη εἰς τὴν Μολδαβίαν, ἐδιάταξε Σχολὰς εἰς τὸ Γιάσι δι' ἐξόδων ἰδίων ἑλληνικὴν καὶ κοινὴν καὶ μολδαβικὴν διὰ νὰ μαθαίνωσιν ἀδωροδοκῆτως ὅχι μόνον τὰ παιδιά τῶν πτωχῶν, ὅπου δὲν ἔχουσι νὰ πληρώνωσι τὸν διδάσκαλον, ἀλλὰ καὶ τὰ παιδιά τῶν ἀρχόντων, μεγάλων καὶ μικρῶν, καὶ ἀκόμη ἀπὸ ξένους τόπους ἤρχοντο διὰ νὰ μάθωσι, διὰ τὰς ὁποίας σχολὰς οὐκ ὄλιγον μνημόσυνον τοῦ ἀπέμεινε, διότι περισσοτέρα σπάνη γραμμάτων λογιάζω νὰ μὴν ἦτον εἰς ἄλλους τόπους ἀπὸ τὴν Μολδαβίαν, καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα ἀξίειπανα καὶ θεάρεστα ἔργα ἔκαμε». Πβ. Α. Camariano-Cioran, *Les Académies Princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 88-91.

10. Ἡ ἐπιθυμία αὐτῆ εἶχε ἐκφραστῆ πολὺ νωρίτερα, πρὶν δηλ. ἀπὸ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Φαναριωτῶν στὶς ἡγεμονίες. Ὁ γνωστός λόγιος Ἰωάννης Κομνηνός, δάσκαλος στὴν αὐλή τοῦ Κ. Καντεμὶρ στὸ Γιάσι, ζητοῦσε μετ' ἀχρονολόγητη ἐπιστολῆς πρὸς τὸ μητροπολίτη Ἀδριανουπόλεως Νεόφυτο Φιλάρετο (c. 1683) τὴν ἀποστολὴ βιβλίων ἀναφερομένων στὴν ἱστορία τῶν ρουμανικῶν χωρῶν: «... καὶ τίποτα ἱστορίας τοῦ τόπου ἐδῶ ἂν ἤθελον σῆς τύχη ἢ ἄλλοθεν ποὺ ἤθελετε εὖρη, κοινολογήσετέ τῆς καὶ εἰς ἡμᾶς ὅπου ἔχομεν πόθον πολλὸν περὶ τὰς τοιαύτας ἱστορίας» (Βιβλιοθήκη Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας· Κῶδιξ Κριτίου, φ. 284ν).

φόρτισε άμέσως (1729), φαίνεται, τὸ Συμρναῖο αὐλικό του νὰ μεταφράσει στὴν άπλοελληνική τοὺς Μολδαβοὺς χρονογράφους Miron Costin (1633-1691) καὶ Νικόλαο Costin (1660 ci-1712), ποὺ τὰ χρονικά τους καλύπτουν τὴν περίοδο 1601-1661 καὶ ἀπὸ τὴν ἴδρυση τῆς Μολδαβίας ὡς τὰ 1601 ἀντίστοιχα. Τὸ ἔργο τῶν Costin συμπληρώθηκε μὲ ἓνα ἄλλο χρονικό ἀποδιδόμενο στὸν ἴδιο τὸν Ἀμηρᾶ καὶ τοῦ ὁποίου ἡ πατρότητα ἔχει ἀπασχολήσει τὴ νεότερη ρουμανική ἱστοριογραφία. Μετὰ τὸ τέλος τῆς ἡγεμονίας τοῦ Γκίκα θὰ βροῦμε τὸν Ἀμηρᾶ στὴν Κωνσταντινούπολη (1735)¹¹. ἦταν τότε 71 ἐτῶν καὶ κατοικοῦσε μὲ τὴ σύζυγό του στὸ Πέραν, τὸ γνωστὸ δηλ. προάστειο τῆς Βασιλεῦσας ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ ἔδρα πολλῶν διπλωματικῶν ἀποστολῶν στὴν Ὑψηλὴ Πύλη. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του τὸ ἀγνοοῦμε. Γιὰ τὴν ἀπογονή του στὶς ρουμανικὲς χῶρες μὲ ἐπιφύλαξη θὰ σημειώναμε τὴν περίπτωση κάποιου Ἀθανάσιου Ἀμηρᾶ, τὸν ὁποῖο ἀπαντοῦμε ὡς vel Serdar (1745) καὶ ὡς vel medelnicer (1751, 1753) στὴ βλαχική αὐλή¹².

ΤΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ

Α'. Θὰ ἀρχίσουμε μὲ τὸ σημαντικότερο ἔργο του, τὴ μετάφραση τῆς Μολδαβικῆς Ἱστορίας τῶν Miron καὶ Νικολάου Costin· αὐτὸ, ἐξάλλου, πρέπει νὰ γράφτηκε πρῶτα καὶ νὰ ἀκολούθησε κατόπιν ἡ Ἱστορία τοῦ Κάρολου ΒΒ', ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐκπονήθηκε μετὰ τὸ 1730. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς μετάφρασης εἶναι: *Βιβλίον ἱστορικὸν περιέχον τὰς ἡγεμονίας, καὶ διαγωγὰς τῶν ἐν Μολδαβία ἡγεμονευσάντων αὐθέντων, καὶ ἐτέρων γειτνιαζόντων κατασποράδην, ἀρχόμενον ἀπὸ τοῦ Δράγοση βόδα καὶ καθεξῆς περατούμενον μέχρι τοῦ νῦν*

Συντεθὲν μὲν πρῶτον παρὰ τοῦ Μεγάλου Λογοθέτου Μυρῶν Κοστὴν εἰς μολδαβικὴν γλῶτταν. Μεταφρασθὲν δὲ διὰ προσταγῆς τοῦ ὑψηλοτάτου, καὶ θεοσεβεστάτου αὐθέντου, καὶ ἡγεμόνος, πάσης Μολδοβλαχίας κυρίου κυρίου Ἰωάννου Γρηγορίου Γκίκα βοεβόδα. Εἰς τὴν ἡμετέραν ἀπλὴν διάλεκτον παρὰ τοῦ ἄρχοντος πρώην μέγα σλουτζάρου Ἀλεξάνδρου Ἀμηρᾶ τοῦ Συμρναίου. Ἐν Γκισίσις Ἐν ἔτει ἀπὸ Χριστοῦ ἀγκθῶ κατὰ μῆνα Φεβρουάριον.

11. Constantin I. Karadja, «Deux lettres du drogman Alessandro Amira», *Revue Historique du Sud-Est Européen*, Παρίσι-Βουκουρέστι, 6 (1929) 336-339.

12. Theodora Radulescu, «Sfatul domnesc si alti mari dregatori ai Tarii Românesti din secolul al XVIII-lea. Liste cronologice si cursus honorum», *Revista Arhivelor*, 34 (1972) 453, 461, 467.

Ἡ μετάφραση αὐτῆ τοῦ Ἄμηνῶ ἔχει δημιουργήσει ὀρισμένα φιλο-
 λογικὰ καὶ ἱστορικὰ ζητήματα ποῦ ἐνδιαφέρουν περισσότερο τὴ ρουμανικὴ
 ἱστορία, γι' αὐτό, ἄλλωστε, καὶ ἐξετάστηκαν στὸ παρελθὸν ἀπὸ Ρουμά-
 νους ἐρευνητές. Τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Ἄμηνῶ σωζόταν σὲ δύο χειρόγραφα¹³.
 Τὸ πρῶτο εἶναι τὸ Suppl. grec 6 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ·
 τὸ δεύτερο ἀνῆκε ἀρχικὰ στὸ Νικόλαο Μαυροκορδάτο καὶ ἀπὸ αὐτὸν πέ-
 ρασε στὸ γιατρὸ Καμπάνη τῆς Ἄνδρου· ὁ Σπυρίδων Λάμπρος εἶχε δεῖ
 τὸ χειρόγραφο τὸ 1900 καὶ ἔκανε μιὰ μικρὴ παρουσίασή του τὸ 1914 στὸν
 «Νέος Ἑλληνομνημόνα»¹⁴. Τελικὰ δὲν μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω τὴν τύχη τοῦ
 κώδικα αὐτοῦ. Πιὸ προσιτός, καθὼς εἶναι, συμβουλευτέγκια τὸν παρισινὸ
 κώδικα. Τὰ κωδικολογικὰ του καὶ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ προβλήματα ποῦ δη-
 μιουργεῖ ἢ μελέτη του εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ θέσει ὑπόψη μου ὁ δρ. Charles
 Astruc ἀπὸ τὸν ἀνέκδοτο, ἀκόμη, περιγραφικὸ κατάλογό του τῶν ἐλ-
 ληνικῶν χειρογράφων τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης¹⁵. Τὸ ἔργο τοῦ Ἄμην-
 ῶ ποῦ βρίσκεται στὸ Παρίσι, καὶ τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι καὶ αὐ-
 τόγραφο του¹⁶, πέρασε σὲ γαλλικὰ χέρια ἀπὸ νωρίς. Αἰγους δηλ. μῆνες
 μετὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς μετάφρασης ὁ Sevin, βασιλικὸς ἀπεσταλμέ-
 νος στὴν Ἀνατολὴ γιὰ συλλογὴ χειρογράφων, ἔγραφε στὸν ὑπουργὸ Mau-
 repas ὅτι ὁ ἡγεμόνας τῆς Μολδαβίας Γρηγόριος Γκίκας . . . «plein d'en-
 vie de faire plaisir au docteur Fonseca, il a donné ordre qu'on fouil-
 lât dans les monastères de son petit Etat, qui, par malheur, ont été
 pillés à différentes reprises. Il doit au premier jour nous faire pré-
 sent d'une histoire de Moldavie et des provinces voisines, composée
 en langue du pays; elle n'a point encore vû le jour et on en parle

13. Τὴν ἴδια αὐτὴν ἐποχὴ, φορτισμένη μὲ τὸν προβληματισμὸ ποῦ ἔφερε στὶς
 ἡγεμονίες ὁ Φαναριωτισμὸς, δὲν ἀποκλείεται νὰ κυκλοφοροῦσαν καὶ ἄλλα χειρόγραφα,
 ἀντίγραφα τῆς μετάφρασης τοῦ Ἄμηνῶ. Ἔτσι τουλάχιστον εἶχε πληροφορηθεῖ ὁ
 Boscovich ἀπὸ τὸν ἡγούμενο τῆς μονῆς Cernauti, ὅτι δηλ. ὑπῆρχε στὸ Γιάσι «un
 manuscrit qui contient l'histoire de la Moldavie, qui n'a pas encore été publié.
 Elle a été compilée par les ordres de Grégoire Gikas, prince de Moldavie, il y a
 trente-six ans». Βλ. Boscovich, *Journal d'un voyage de Constantinople en Po-
 logne, fait à la suite de M. Porter, ambassadeur d'Angleterre*, Λωζάννη 1772,
 σ. 255.

14. «Κώδιξ Ἄλεξάνδρου Ἄμηνῶ ἐν Ἄνδρῳ», *Νέος Ἑλληνομνημόνα* 11(1914)
 183-185.

15. Πρόκειται, βέβαια, γιὰ τὴ συνέχεια τοῦ γνωστοῦ καταλόγου. Ἄς δεχτεῖ
 καὶ ἀπὸ ἐδῶ τίς πιὸ θερμές μου εὐχαριστίες.

16. Ὁ Λάμπρος, ὅ.π., σ. 183 ὑποστήριξε ὅτι ὁ Κώδικας τῆς Ἄνδρου «ἔχει
 πολλὰ διασβέσματα καὶ διορθώσεις, ἐξ ὧν ἀποδεικνύετε ὅτι εἶναι αὐτόγραφο τοῦ
 μεταφραστοῦ Ἄμηνῶ».

comme d'un chef d'oeuvre»¹⁷. Στην πληροφορία αυτήν, πρέπει, βέβαια, να σταθοῦμε με πολλήν επιφύλαξη· ἴσως δηλ. ἐδῶ ὑπονοεῖται ἡ φροντίδα τοῦ Γκίκα γιὰ τὴ συλλογὴ τῶν χρονικῶν τῶν Costin καὶ ὄχι ἡ ἐργασία τοῦ Ἀμηρᾶ. Ὡστόσο καὶ αὐτὴ ἡ πιθανότητα δείχνει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Φαναριώτη ἡγεμόνα γιὰ τὴ μολδαβικὴ ἱστορία, ἓνα ἐνδιαφέρον ποῦ δὲν ἀποκλείεται νὰ ὀφείλεται καὶ στὸ Σμυρναῖο συνεργάτη του. Δέκα χρόνια ἀργότερα, τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1739, ὁ γραμματέας τῆς γαλλικῆς πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη Charles de Peyssonnel (1700-1757) ἔγραφε στὸ Μαρκήσιο de Caumont: «... La fille d'Alexandre Maurocordato fut mariée à un Gika, qui a eu deux enfants; l'ainé, appelé Grégoire Gika, est actuellement prince de Moldavie et avoit été drogman de la Porte, employ qui est aujourd'huy rempli par Alexandre Gika, son frère, qui est celui dont j'ay eu l'honneur de vous dire un mot dans ma première lettre. La vôtre m'a donné la curiosité d'approfondir la généalogie de cette famille; j'en ay parlé au drogman, qui flatté de ma curiosité, m'a envoyé un manuscrit en grec vulgaire, qui contient l'histoire moderne des principautés de Valachie et de Moldavie»¹⁸. Ὁ Peyssonnel, ποῦ κοντὰ στὰ ἄλλα καθήκοντά του εἶχε καὶ αὐτὸς τὴ φροντίδα τῆς συλλογῆς χειρογράφων ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή, φαίνεται ὅτι κράτησε τὸ χειρόγραφο αὐτὸ στὴν κατοχὴ του μιὰν ὀλόκληρη δεκαετία· τὸ εἶχε δώσει μάλιστα καὶ σὲ κάποιον Γάλλο κληρικό, «versé dans le grec vulgaire», τὸν Nicolas Genier, κάτοικο Σμύρνης, νὰ τοῦ τὸ μεταφράσει στὴ γαλλικὴ· θὰ ἔστειλε, βέβαια, στὸν Caumont τὴ γαλλικὴ μετάφραση, ἡ ὁποία «pourra fournir des faits curieux, que les historiens du dernier siècle peuvent avoir ignorés». Ἀπὸ τὴν ἐνασχόληση τοῦ Genier μετὰ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ προέκυψε τὸ γαλλικὸ χφ. 1409 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Παρισιοῦ, τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι ὁ Γάλλος κληρικός ἐπεξεργάστηκε στὴν Ἀγκυρᾶ¹⁹. Ὅσο τώρα γιὰ τὸ ἑλληνικὸ χειρόγραφο τῆς μετάφρασης τοῦ Ἀμηρᾶ, αὐτὸ πέρασε στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη τῆς γαλλικῆς πρωτεύουσας τὸ 1752 — ἢ, του-

17. H. Omont, *Missions archéologiques françaises en Orient aux XVIIe et XVIIIe siècles*, τ. I, Παρίσι 1902, σ. 502 (ἐπιστολὴ τοῦ Sevin στὸν Maurepas τῆς 18 Σεπτεμβρίου 1729).

18. Omont, *ὁ.π.*, σ. 741.

19. Γιὰ τὸ χειρόγραφο αὐτὸ βλ. C. C. Giurescu, «Les manuscrits roumains de la Bibliothèque Nationale 2. Traduction française du manuscrit (Suppl. grec 6), faite par Nicolas Genier de Smyrne», *Revue Historique du Sud-Est Européen*, janvier-mars 1925, σ. 53-54, ἔπου καὶ βιβλιογραφία.

λάχιστον τότε, καταχωρήθηκε σ' αὐτὴν ἀπὸ τὸ βιβλιοθηκᾶριό της ἀββᾶ Sallier²⁰. «Envoyé par Mr. Peyssonel et remis par Mr. Marie le 1er de juillet 1752, S(allier)» — σημείωση πού ἀπαντοῦμε στὸ verso τοῦ πρώτου ἐσώφυλλου.

Τὸ χειρόγραφο αὐτὸ παρουσίασε στοὺς κύκλους τῶν εἰδικῶν ὁ ἐλληνοστῆς Μ. Hase μὲ ἓνα ἀρκετὰ ἐκτεταμένο μελέτημά του τὸ 1827²¹. ὁ ἴδιος φαίνεται ὅτι τὸ εἶχε παρουσιάσει λίγο νωρίτερα, τὸ 1816, ἀρχίζοντας ἔτσι τὰ μαθήματά του τῆς νεοελληνικῆς στὴν École des Langues Orientales²². Ὁ Hase ὅμως εἶχε κάνει ἓνα σοβαρὸ λάθος νομίζοντας ὅτι ὅλο τὸ ἔργο πού μετέφρασε ὁ Ἀμηρᾶς ἀνήκε στὸ Νικόλαο Costin. Δίνουμε ὅμως ἐδῶ τὰ περιεχόμενα τοῦ χειρογράφου τοῦ Ἀμηρᾶ, γιὰ νὰ μπορέσουμε, στὴ συνέχεια, νὰ δοῦμε καὶ τὰ προβλήματα πού δημιουργεῖ.

- φφ. I-V λευκά.
 φ. VI — Ἡ σημείωση: *Envoyé par Mr. Peyssonel et remis par Mr. Marie le 1er de Juillet 1752, S[allier]*.
 φ. VII. Ὁ τίτλος τοῦ χειρογράφου μὲ τὸ ἐμβλημα τῆς Μολδαβίας (κεφαλὴ μόσχου ἐστεμμένου μὲ κορώννα, ἄστρο καὶ δύο ξίφη χιαστί, καὶ τὰ ἀρχικά *I*(ωάννης) *Γ*(ρηγόριος) *Γ*(κίνας) *B*(οεβόδας)).
 φ. VIII-X λευκά.
 φ. XI-XII Ἐλεγχοὶ τοῦ πρώτου βιβλίου τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας.
 φ. XIII-XIV λευκά.
 φφ. 1-6. *Πρόλογος τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας τῆς ἐπιμελῶς μεταφρασθεῖσης παρὰ Ἀλεξάνδρου Ἀμηρᾶ*.
 φφ. 7-67. Ἀρχὴ *Περὶ κτίσεως κόσμου*. Ὡς τὸ φ. 67 περιέχεται τὸ πρῶτο βιβλίον τῆς μολδαβικῆς ἱστορίας πού μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ἀμηρᾶ, φτάνει δηλ. ὡς τοὺς ἐξ χιλιάδας ὀχτακοσίους ἐβδομήντα τέσσαρας χρόνους. Στὰ φφ. 65-67 *Περὶ τοῦ πότε ἔγινεν ἡ δευτέρα μετοικεσία τῆς Μολδοβίας, Κεφάλαιον, ἱστὸν*.
 φφ. 68-80 λευκά.

20. Γιὰ τὸν βιβλιοθηκᾶριο Claude Sallier βλ. Alfred Franklin, *Les anciennes bibliothèques de Paris, églises, monastères, collèges etc.*, τ. 2, Παρίσι 1870, σ. 212.

21. M. Hase, «Notice d'un manuscrit de la Bibliothèque du Roi, contenant une Histoire inédite de la Moldavie, composée en Moldavie par Nicolas Costin, grand logothète à la cour d'Iassy et traduite en grec moderne par Alexandre Amiras», στὴ σειρά *Notices et Extraits des Manuscrits de la Bibliothèque du Roi et autres bibliothèques*, τ. 11, Παρίσι 1827, σ. 274-394.

22. Ἡ πληροφορία στοῦ Alex. Cioranescu, *Correspondance de Daniel Démetrius Philippidès et de J.-D. Barbié du Bocage (1794-1819)*, Θεσσαλονίκη 1965, σ. 132-133, σημ. 50. Ἀπὸ τὸν Hase ἔχουμε τὴν πληροφορία ὅτι ὁ Villoison, γύρω στὰ 1805, εἶχε ἀφιερῶσει ἓνα κύκλο μαθημάτων τῆς νεοελληνικῆς μὲ βάση τὸ χειρόγραφο αὐτὸ τοῦ Ἀμηρᾶ.

- φφ. 81-85 (olim 68-72). *Πίναξ γενικός περιέχων πάσας τὰς αὐθεντίας, τοὺς τε πολέμους, καὶ τὰ ἐν ἐκάστη κατὰ καιροὺς συμβάντα ἀπὸ τὸν Δράγοση βόδα μέχρι Γρηγορίου Γρίκα βοεβόδα.*
- φφ. 86-92 λευκά.
- φφ. 1-544. *Ἱστορία τῆς Μολδοβίας. Περὶ τῆς αὐθεντίας τοῦ Δράγοση βόδα.* Περιέχονται ἐδῶ: φφ. 1-242 τὸ Χρονικὸ τοῦ Νικόλαου Costin ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ μολδαβικοῦ κράτους ὡς τὰ 1601· στὸ φ. 242 ἡ σημείωσις: "Ἐως ἐδῶ τοῦτος ὁ χρονογράφος ἐγράφη ἀπὸ τὸ ἀνθίβολον ὅπου ἔγραψεν ὁ μακαρίτης Νικολάκις Κωστήν, ὅστις ἐχρημάτισε μέγας λογοθέτης. Ἀκολουθοῦν: Στίχοι νεκρόσιμοι, τοὺς ὁποίους ἔχουν προσθέσει ὅλοι οἱ ἀντιγραφεῖς (βλ. M. Kogalniceanu, Opere M. Costin, τ. 1, 496 σημ. 1, ἔπου καὶ δημοσίευση τῶν στίχων αὐτῶν στὴ ρουμανικῇ). Τὰ φφ. 243-410 περιέχουν τὸ Χρονικὸ τοῦ Miron Costin ἀπὸ τὸ 1601-1661. Στὸ φ. 242 ἡ σημείωσις: "Ἀπ' ἐδῶ ἀρχίζομεν νὰ γράφομεν τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τὸ ἀνθίβολον τοῦ μηρῶ Κωστήν Λογοθέτου, Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Μιχαήλ Βόδα» Πρβλ. καὶ φ. 409-410. "Ἐως ἐδῶ ἐγράφη ἡ ἱστορία ἀπὸ τὸ πρωτότυπον τοῦ μακαρίτου μηρῶν Κωστήν μεγάλου λογοθέτου. Τὰ φφ. 410-412 περιέχουν: "Ἐδῶ γράφομεν τὰ ὀφφίκια, ἦρουν τὰς ἀξίας ὅπου κατέστησεν ὁ Α ἀλέξανδρος βόδας ὁ λεγόμενος ἀγαθός, καὶ γέρον. Τὰ φφ. 412-544 περιέχουν τὸ χρονικὸ τοῦ Ψευδο-Ἀμῆρα ἢ Χρονικὸ Ἀνωνύμου, τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἀπὸ τὴν αὐθεντία τοῦ Δαβήζα βόδα (φ. 412) καὶ τελειώνει (φ. 543-544) μὲ κεφάλαιο τιτλοφορούμενο: "Ἐδῶ γράφομεν διὰ τοὺς ἀχαρίστους, καὶ λαϊμάργους πῶς ὁ θεὸς διὰ τὰς ἀμαρτίας τοὺς τοὺς παιδεύει, καὶ ἀποδίδωσιν αὐτοῖς τὰ ἴσα.

Μὲ δυὸ λόγια: ὁ Ἀμηρᾶς μετέφρασε πρῶτο τὸ χρονικὸ τοῦ Νικόλαου Costin ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὴν ἴδρυση τοῦ μολδαβικοῦ κράτους ὡς τὰ 1601 (φφ. 1-242), δεῦτερο τὸ χρονικὸ τοῦ Miron Costin ποὺ ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1601 ὡς τὰ 1661 (φφ. 243-210), γιὰ νὰ ὑπάρχει ἔτσι μιὰ χρονικὴ συνέχεια, καί, τέλος, ἓνα ἄλλο χρονικὸ τὸ ὁποῖο ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Δαβήζα βόδα (1661), καὶ φτάνει ὡς τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ἡγεμονίας τοῦ Γρηγορίου Γρίκα (Σεπτ. 1729). Τὸ τρίτο αὐτὸ μέρος ἀποτελεῖ καὶ τὸ πρόβλημα: εἶναι ὁ Ἀμηρᾶς ὁ συντάκτης τοῦ τρίτου αὐτοῦ χρονικοῦ ἢ ἀποτελεῖ καὶ αὐτὸ μετάφραση στὴν ἑλληνικῇ ἀπὸ κάποιον ἄλλο χρονικὸ ποὺ ὁ χρονογράφος του μᾶς εἶναι ἄγνωστος; Στὴν τελευταία αὐτὴν περίπτωσις ἀποκλίνει ἡ νεότερη ρουμανικῇ ἐπιστήμη· ἔτσι ὁ P. P. Panaitescu, τὸ 1958, ἐπιχείρησε νὰ ἀποδείξει ὅτι ὁ Ἀμηρᾶς χρησιμοποίησε γιὰ τὴ μετάφρασή του ἓνα συμπλήρωμα χρονικῶν τοῦ Miron καὶ Νικολάου Costin καὶ τοῦ ἀνώνυμου χρονογράφου τοῦ τρίτου αὐτοῦ μέρους²³. Τελευταία, τὸ 1975, ὁ καθηγητὴς κ. Dan Simonescu, ὁ ὁποῖος ἐξέδωσε τὸ χρονικὸ αὐτὸ τῆς Μολδαβίας, ὑποστήριξε πῶς, μὲ βάση τὰ περιγραφόμενα γεγονότα καὶ τὰ ἄλ-

23. P. P. Panaitescu, *Miron Costin Opere*, Βουκουρέστι 1958, σ. 346-348.

λα ἐσωτερικὰ τεκμήρια τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ, δὲν μπορούμε νὰ δεχτοῦμε τὸν Ἀμηρᾶ ὡς συντάκτη του²⁴. Ἡ συμπάθεια τοῦ хроνογράφου πρὸς τοὺς ἐντόπιους ἡγεμόνες καὶ τοὺς Μολδαβοὺς βογιάρους καὶ ἡ ἐπιφυλακτικὴ του στάση ἀπέναντι στοὺς Ἑλληνας ὀδήγησαν τὸν D. Simonescu, στὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ ἀνώνυμος хроνογράφος, καὶ συνεχιστὴς τῶν χρονικῶν τῶν Costin, δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι Ἑλληνας, ἀλλὰ κάποιος Ρουμᾶνος μὲ συγκροτημένη παιδεία. Ὁ ρόλος τοῦ Ἀμηρᾶ, πάντα κατὰ τὸν Simonescu, θὰ πρέπει νὰ περιοριστεῖ στὴ βοήθεια ποὺ ἔδωσε στὸ Ρουμᾶνο хроνογράφο στὰ σημεῖα ἐκεῖνα τὰ ἀναφερόμενα στὶς πληροφορίες ποὺ περιεῖχαν τουρκικὲς καὶ ταταρικὲς πηγές, τὶς ὁποῖες ὁ Σμυρναῖος ἀυλικὸς γνώριζε καλὰ ἀπὸ τὴ θέση του ὡς διερμηνεὺς τοῦ Γκίκα στὶς ἀνατολικὲς γλῶσσες. Φαίνεται, πάντως, ὅτι ὁ Ἀμηρᾶς εἶχε καλὲς σχέσεις μὲ τοὺς Τατάρους καὶ ἦταν καλὸς γνώστης τῆς γλώσσας καὶ τῶν ἐθίμων τους· γι' αὐτὲς του τὶς σχέσεις οἱ μαρτυρίες ποὺ διαθέτουμε εἶναι ἔμμεσες²⁵. Ἡ γνώση λοιπὸν προσώπων καὶ καταστάσεων ἐκ μέρους τοῦ Ἀμηρᾶ θὰ ἀποτέλεσε, ἴσως, τὴν κύρια αἰτία γιὰ τὴν ὁποία ὁ Φαναριώτης Γκίκας ἀνέθεσε σ' αὐτὸν τὴ μετάφραση τοῦ ἔργου αὐτοῦ καὶ ὄχι σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς ἄλλους λογίους τοῦ αὐλικοῦ περιβάλλοντος — σὲ κάποιον ἀπὸ τοὺς δασκάλους, γιὰ παράδειγμα, τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Ἰασίου²⁶. Ἄς σημειωθεῖ τέλος ἐδῶ, ὅτι ὁ N. Iorga εἶχε δεχτεῖ τὸν Ἀμηρᾶ ὡς συντάκτη τοῦ χρονικοῦ αὐτοῦ²⁷. Καὶ μιὰ ἀκόμη παρατήρηση: ὁ τίτλος δὲν ἀνταποκρίνεται μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ κώδικα καὶ εἶναι περίεργο ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ γιὰτὶ ὁ Ἀμηρᾶς γράφει ὅτι τὸ χρονικὸ ποὺ μετέφρασε εἶναι τοῦ Miron Costin — ἀπὸ ἐδῶ, ἄλλωστε, παρασύρθηκε καὶ ὁ Hase καὶ ἀπέδωσε στὸ Miron ὅλη τὴ μολδαβικὴ ἱστορία. Θὰ συμπληρώσουμε μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι ὁ Ἀμηρᾶς γνωρίζει καὶ σημειώνει στὴ μετάφρασή του τὰ κεφά-

24. Dan Simonescu (ἔκδ.), *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1629) (Pseudo-Amiras)*, Studii si editie critica de Dan Simonescu, Βουκουρέστι, ἔκδ. ARSR, 1975, σ. IX (Εἰσαγωγή).

25. Ὁ N. Iorga, *Studii si Documente*, σ. 42 ὑποστήριξε ὅτι ὁ Ἀμηρᾶς ἔφτασε στὶς ἡγεμονίες μέσω τοῦ χάνη τῶν Τατάρων. Στὸ *Χρονικὸ τῶν Γκίκα*, σ. 272 διαβάζουμε ὅτι ὁ Ἀμηρᾶς ἦταν ἀπὸ τοὺς αὐλικούς τοῦ Ρακοβίτσα πού, στὰ 1717 σὲ ἀνεπιθύμητη παρουσία Τατάρων στὴ Μολδαβία, ἦταν αὐτὸς ποὺ προσπάθησε νὰ τοὺς πείσει νὰ ἀποσυρθοῦν. Ἀλλὰ καὶ στὸ χρονικὸ του γιὰ τὸν Κάρολο IB' ὁ Ἀμηρᾶς ὅταν κάνει λόγο γιὰ τοὺς Τατάρους εἶναι πολὺ ἀναλυτικὸς· Iorga ὁ.π., σ. 75-76.

26. Δάσκαλοι στὴν Ἀκαδημία τὴν ἐποχὴ αὐτὴν ἦταν, πάντως, πρόσωπα μᾶλλον ἄγνωστα· βλ. Cioran, *Les Académies*, σ. 88-91.

27. Βλ. τὴν εἰσαγωγή τοῦ Iorga στὴν ἔκδοση τῆς *Ἱστορίας τοῦ Καρόλου IB'*, σ. 42.

λαια πού ἀνήκουν στὸ Miron καὶ ἐκεῖνα πού ἀνήκουν στὸ Νικόλαο Costin. Ὁ μεταφραστὴς ἀναφέρει ἐπίσης ὅτι ἡ ἐξιστὸρήση τῶν γεγονότων φτάνει ὡς τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1729, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα περιγράφονται καὶ γεγονότα τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1729. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ch. Astruc, ὅπως μνημονεύεται στὴν περιγραφή τοῦ ἀνέκδοτου κατάλογου του, εἶναι, νομίζουμε, προφανής: ὁ Ἀμηρᾶς δὲ θεώρησε δηλ. ἀναγκαῖο νὰ ἀλλάξει τὸν τίτλο, ὅταν τοῦ δόθηκε, ὁκτὼ μῆνες ἀργότερα, νέο ὑλικὸ τὸ ὁποῖο προσέθεσε στὸ τέλος τοῦ πρώτου μέρους.

Ἡ ἀξία τοῦ ἔργου τοῦ Ἀμηρᾶ, πέρα ἀπὸ τὴ σπουδαιότητά του ὡς συγχρονικῆς μὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ γεγονότα πηγῆς, παρουσιάζει καὶ ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἀπὸ γλωσσικῆς πλευρᾶς, ἀφοῦ ἔχουμε ἓνα τεκμήριο τοῦ τύπου τῆς ὀμιλουμένης νεοελληνικῆς στὶς ἡγεμονίες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὀρισμένα ἀπὸ τὰ κείμενα πού περνοῦν στὴ μετάφραση τοῦ Ἀμηρᾶ ὡς παρθέματα ἀπὸ ἄλλους συγγραφεῖς μεταφράζονται ἀπὸ τὸ Συμυρναῖο λόγιό μὲ ἐπιτυχία. Ἡ μετάφραση τοῦ Πρόλογου τῆς Μολδαβικῆς Ἱστορίας τοῦ Ν. Costin εἶναι πολὺ χαρακτηριστικῆ, γι' αὐτὸ καὶ τὴν ἐκδίδουμε ὡς παράρτημα στὴν παρούσα μελέτη²⁸. Ἄλλοῦ ὁ Ἀμηρᾶς μεταφράζει τοὺς στίχους τοῦ Διονυσίου Περιγηγιῆ, Orbis Descriptio, στίχ. 302-305, ὡς ἐξῆς²⁹:

*Τοῦ μὲν πρὸς Βορῆην τετανσμένα φῦλα νέμονται
Πολλὰ μαλ' ἐξείης, Μαιώτιδος ἐς στόμα λίμνης,
Γερμανοί, Σαομάται τε, Γέται δ' ἄμα, Βαστάρομαι τε
Δακῶν τ' ἄσπετος αἶα, καὶ ἀλκήνεντες Ἀλανοὶ*

Ἀπόδοση τοῦ Ἀμηρᾶ (Μέρος Α', φ. 26 τοῦ Suppl. grec 6).

*Ἔθνη πολλὰ κατώκησαν Μαιώτιδος εἰς τόπους
Νέμτζοι καὶ Γέται, Σάομαται, ὁμοῦ μὲ τοὺς Βαστάροτους
καθέδρα πάλαι τῶν Δακῶν ὁμοῦ μὲ τοὺς Ἀλάνους
Ὅπουχαν στήθη δυνατὰ καὶ θώρακας μεγάλους.*

Ἄλλοῦ πάλι ἀποδίδει τοὺς στίχους τοῦ Ὀβίδιου, Epist. ex Ponto, lib. IV, eleg. IX, στίχ. 75-78.

*Praefuit his, Graecine, locis modo Flaccus, et illo
Ripa ferox Istri sub duce tuta fuit*

28. Ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸν Πρόλογο μὲ γαλλικὴ μετάφραση δημοσίεψε καὶ ὁ Hase, *Notices*, ὁ.π., σ. 289-294.

29. Τὰ ἐξέδωσε καὶ τὰ δύο ὁ Hase, ὁ.π., σ. 280.

*Hic tenuit Mysas gentes in pace fideli:
His arcu fisis terruit ense Getas*

Ἐνα καιρὸν τὴν ὄρισαν Γέται, τῶρα δὲ Φλάκος
Πολύτιμον τοῦ Δούναβι τὴν ὄχθην χωρὶς λάθος
Ἐκεῖνος καὶ τὴν Μύσιαν ἐκράτησε μὲ πίστιν,
Καὶ ἀπ' ἐδῶ ἐδιώξε τοὺς Γέτας μὲ τὴν νίκην

(Μέρος Α', φ. 39)

Σὲ ἓνα ἄλλο σημεῖο πάλι, μὲ ἀφορμὴ τὸ θάνατο τοῦ Μιχαήλ Βόδα, ὁ Μολδαβὸς χρονολογῆτος ἔχει παραθέσει στὴ μολδαβικὴ («τίχους νεκρώσιμους»), τοὺς ὁποίους ὁ Ἀμηρᾶς μεταφράζει μὲ ἀρκετὴν ἐπιτυχία, ἂν λάβουμε μάλιστα ὑπόψη ὅτι ζοῦσε στὸν ἀντιποικητικὸ ἸΗ' αἰῶνα, σὲ μιὰ δηλ. ἐποχὴ, ὅπου τὰ ἔρια ἀνάμεσα στὴν ποίηση καὶ στὴν πεζογραφία δὲν ἔχουν ἀκόμη καλὰ καλὰ ξεκαθαριστεῖ. Ὡστόσο ἔμως ὁ Ἀμηρᾶς φαίνεται νὰ ἔχει κάποια εὐαισθησία στὸ στίχο· αὐτοὺς λοιπὸν τοὺς στίχους παραθέτω στὴ συνέχεια.

Στίχοι Νεκρώσιμοι

ἘΟ θάνατος ἴσα πατεῖ τὰ σπῆτια τῶν ἀθέντων
καὶ βασιλέων τε ὁμοῦ, καὶ ὄλων τῶν ἀρχόντων,
πλουσίων τε, καὶ πτωχῶν κόπτει τοὺς τὴν ζωὴν τοὺς
Πάντοτε ὡς ἐπίβουλος θηρεῖ τὴν ψυχὴν τοὺς.
Ἄστατος, εὐμετάβλητος κανένα δὲν ἀφίνει
Ἀπὸ τὸν θάνατον λοιπὸν τις ἤμπορεῖ νὰ φύγη;
Ἐσὸ μὲ τὸν καιρὸν λοιπὸν ὅλα τὰ ἀφανίζεις
Καὶ τίποτες αἰώνιον εἰς τὸν κόσμον δὲν ἀφίνεις
Σὺ Πάτερ πάντων, βασιλεῦ, Κύριε, σὺ γὰρ μόνος
Περνᾶ(ς) ἔτη ἄμετρα εἰς αἰῶνα αἰῶνος,
Σὺ τοὺς καιροὺς ἐπρόσταξες, πάντ' ἄστατοι νὰ εἶναι,
Πρᾶγμα αἰώνιον ἐδῶ εἰς τὸν κόσμον νὰ μὴν εἶναι,
Ἐἦτον πολλοί, εἶναι πολλοί, καὶ πολλοὶ ἀπανδέχων,
Τοῦ κόσμου τὰς μεταβολὰς καὶ γλυτωμὸν δὲν ἔχων.

ἘΟ Hase δὲν ἔχει καλὴ γνώμη γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς μετάφρασης τοῦ Ἀμηρᾶ, ἀφοῦ συχνὰ στὴ μελέτη του γιὰ τὸ χειρόγραφο τοῦ Φαναριώτη αὐλικοῦ κατηγορεῖ τὸν ἴδιο καὶ τοὺς ἀντιγραφεῖς γιὰ παραμόρφωση πολλῶν σημείων ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν Costin. Ἀναφέρει γιὰ παράδειγμα τὰ ὀνόματα τῶν συγγραφέων πού χρησιμοποίησαν οἱ Costin καὶ τὰ ὅποια ἔχουν

ἀλλοιωθεῖ πολὺ ἀπὸ τὸν Ἀμηνῶ. Τὰ παραθέτουμε ἐδῶ: Βερόσιος, Περὶ Ἑθνῶν, Βίων ἐν τῇ ζωῇ τοῦ Τραϊανοῦ, Εὐτρόπιος, Ἰούλιος Καπητόλιος, Βερνάνδ, Βομφήν, Τοπελτίν, Ἰωαν. ὁ μέγας, Ἰσφάμφιος, Κρόμερ, Στρι-κόβσκη, Βαρώνιος, Καριών, Καβάτζιους Βλοῦχος, ὁ λέχος Βέλσιης, μεχόβιος βάποβσκη³⁰. Ὁ Panaitescu παρατήρησε ἀκόμη ὅτι ὁ Ἀμηνῶς δὲν ἐξηγεῖ στὴ γλώσσα του τοὺς τίτλους τῆς φεουδαλικῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ ἀπλὰ καὶ μόνον τοὺς μεταγράφει ἀπὸ τὴ ρουμανικὴ: tara - τζάρα, curteanul - κουρτζάνος, vataful de aprozi - βατάφος τῶν ἀπρόδων, armas-άρμάσι, taran-τζαράνος, vornic-βορνίκος, divan-διβάνια, copii de casa-παιδιὰ τοῦ ὀσπητίου³¹.

Ἡ ἑλληνικὴ λογισύνη τοῦ τέλους τοῦ 19ου αἰ. καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ἐπόμενου ἐνδιαφέρθηκε πάντως γιὰ τὴ μετάφραση τοῦ Ἀμηνῶ. Πέρα ἀπὸ τὴν παρουσίαση τοῦ Σπυριδωνος Λάμπρου, ὁ Κ. Σάθας εἶχε δεῖ καὶ περιγράφει τὸν Παρισινὸ Κώδικα Suppl. grec 6 σὲ ἀνυπόγραφη ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Καμπάνη, ὁ Σοφοκλῆς Οἰκονόμος πληροφοροῦσε τὸν Π. Λάμπρο γιὰ τὴ μελέτη τοῦ Hase, ὁ Ἐπ. Σταματιάδης δημοσίευσε τὴν ἐπιστολὴ Οἰκονόμου ἀλλὰ καὶ τὸ κεφάλαιο «Περὶ τοῦ δεσπότη βασιλικοῦ» παρμένο ἀπὸ τὸν Κώδικα τῆς Ἀνδρου στὸ βιβλίον του «Βίος Ἰακώβου Βασιλικοῦ», Σάμος 1894, σ. 10 κέξ., 114 κ.έξ. ἀντίστοιχα³². Ὁ συντάκτης τοῦ ἑλληνογλωσσου χρονικοῦ τῶν Γκίκα (Cronica Ghiculestilor) χρησιμοποίησε καὶ αὐτὸς τὸ ἔργο τοῦ Ἀμηνῶ³³.

Β. Τὸ δεύτερο ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Ἀμηνῶ εἶναι ἡ *Αὐθεντικὴ Ἱστορία τοῦ Καρόλου 12ου, βασιλέως Σουηδίας, κατὰ τὴν ἐν Τουρκίᾳ διαμονὴν αὐτοῦ, διαρκέσασαν ἔτη πέντε καὶ τρεῖς μῆνας*. Ἡ ἑλληνικὴ μορφή τοῦ ἔργου αὐτοῦ ἔχει χαθεῖ, ἀλλὰ σώθηκε ἡ ἰταλικὴ μετάφρασή του ποὺ δημοσιεύθηκε σχολιασμένη ἀπὸ τὸ Ν. Iorga τὸ 1905. Τίτλος τῆς ἰταλι-

30. Ὁ Hase (ὁ.π., σ. 295) ἐπιχείρησε νὰ ταυτίσει τοὺς παραπάνω συγγραφεῖς: «on soit que les quatre écrivains cités en premier lieu sont Bérose, Dion Cassius, Eutrope et Jules, Capitolin. Je crois reconnaître ensuite Bernard Voprius, Bonfin, Laurent Toppeltin [πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸ L. Toppeltin de Medgyes ποὺ ἔγραψε *Origines et occasus Transsylvanorum*, Λυών 1667 καὶ β' ἔκδ. Βιέννη 1752], Jean Magnus archevêque d'Upsal, Nicolas Istoañfi, Martin Cromer, Matthias Strykowski, Baronius, Carion, auteur de la Chronique contribué par Gaspar Peucer, Jean Dlugoss de Niedzielsko, Martin Bielski, Matthias de Michovie».

31. Panaitescu, ὁ.π., σ. 363.

32. Λάμπρος, ὁ.π., σ. 184-185.

33. *Cronica Ghiculestilor*, ὁ.π., σ. XV.

κῆς μορφῆς τοῦ ἔργου τοῦ Ἀμηρᾶ: *Autentica Istoria di Carlo XII, Ré di Svezia, nel tempo della sua dimora in Turchia, la quale duró per cinque anni e tre mesi; ricavatta esattamente dar rugguaglio fat-tone dal Sig. d'Amira, che lo hà servito in tutto suddetto tempo per suo primo interprete*³⁴. Τὸ ἰταλικὸ κείμενο ὁ Ν. Iorga τὸ ἐξέδωσε ἀπὸ τὸ χφ. 699 τῆς Βιβλιοθήκης τῶν Ἀρχαίων τῆς Βιέννης· ὁ ἴδιος ἀνακοί-νωσε, τὸ 1929, τὴν ὑπαρξὴ στὴν Οὐψάλα ἐνὸς δεύτερου χειρόγραφου μὲ ἀρκετὲς παραλλαγές ἀπὸ τὸ πρῶτο³⁵. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀμηρᾶς, ἡ κάποιος ἄγνω-στός μας ἰταλομαθῆς φίλος του, φαίνεται ὅτι ἐπεξεργάστηκε τὴν ἰταλικὴ μορφὴ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τοῦ Ἀμηρᾶ γιὰ τὸν Κάρολο ΙΒ'. Πιὸ συγ-κεκριμένα, τώρα, στις 12/23 Μαρτίου 1739 ὁ Σμυρναῖος λόγιος ἀπηύθυ-νε ἀπὸ τὸ Πέραν ἐπιστολὴ πρὸς Σουηδὸ ἐπίσημο, γραμμὴν στὴν ἰταλική, γιὰ νὰ τὸν πληροφορήσει ὅτι εἶχε τελειώσει τὴν ἀφήγησιν τῆς Ἱστορίας τοῦ Κάρολου ΙΒ' καὶ ὅτι θὰ τὴν ἔστειλε στὴ Σουηδία μὲ δύο ἀντιπρόσω-πους τῆς αὐτῆς (τὸν C. F. von Hörken καὶ τὸν E. Carleson) ποὺ ἐτοι-μάζονταν νὰ ἀναχωρήσουν μὲ σουηδικὸ πλοῖο γιὰ τὴν πατρίδα τους· ση-μειώνω ὅτι ἡ ἱστορία εἶχε ἀφιερωθεῖ στὴν βασίλισσα τῆς Σουηδίας Οὐλ-ριχα Ἐλεονώρα, ἀδελφὴ τοῦ Κάρολου³⁶. Μιὰ δεύτερη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμη-ρᾶ, χρονολογημένη στις 20 Νοεμβρίου 1739, γραμμὴν καὶ αὐτὴ ἀπὸ τὸ Πέραν, ἀπευθυνόταν στὸ Σουηδὸ Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ τὸν συνέχαιρε γιὰ τὴν ἀνάληψιν τῶν καθηκόντων του ὡς «vieux et bon ami». Στὴν ἴδια ἐπιστολὴ τοῦ εἶχε ἐπισυνάψει «... un livre des mémoires du séjour de S. Majesté le Roy Charles 12-me en Turquie...» ποὺ προοριζόταν γιὰ τὴ Βασίλισσα³⁷. Δυστυχῶς καὶ στις δύο ἐπιστολὲς τοῦ Ἀμηρᾶ πρὸς τοὺς Σουηδοὺς ἐπίσημους δὲν μνημονεύεται σὲ ποιά γλώσσα εἶναι γραμμένο τὸ ἔργο τῆς Ἱστορίας τοῦ Κάρολου. Τὸ ἔργο ποὺ ἔχουμε

34. N. Iorga, *Studii si Documente cu privire la Istoria Romînilor*, IX, Βουκουρέστι 1906, σ. 41-124.

35. «Un autre manuscrit, que nous pensons depuis longtemps à publier est à Upsal» πβ. Karadja, ὁ.π., σ. 338 σημ. 2.

36. Ὁ Karadja (ὁ.π., σ. 338) ὑποστηρίζει ὅτι τελικὰ ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ στάλ-θηκε διὰ ξηρᾶς μὲ ταχυδρόμο, ὁ ὁποῖος συνελήφθη ἀπὸ τοὺς Ρώσους κοντὰ στὸ Bres-lau· ἀνάμεσα στὰ ἄλλα ποὺ τοῦ πῆραν οἱ Ρῶσοι ἦταν, κατὰ τὸν Karadja, καὶ τὸ ἔρ-γο τοῦ Ἀμηρᾶ, τὸ ὁποῖο ἀπὸ ἐκεῖ κατέληξε στὰ ἀρχεῖα τῆς Βιέννης. Νὰ ὑποθέσουμε λοιπὸν καὶ ἐμεῖς ὅτι τὸ ἔργο ποὺ συνόδευε τὴν πρώτη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμηρᾶ κατέληξε στὴ Βιέννη μετὰ τὴν τύχη ποὺ εἶχε ὁ κομιστής του, ἐνῶ τὸ δεύτερο, αὐτὸ δηλ. ποὺ στάλθηκε, παραλλαγμένο σχετικὰ, μὲ τὴ δεύτερη ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμηρᾶ ἔφτασε στὸν προορισμὸ του καὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ βρισκεται σήμερα στὴν Οὐψάλα;

37. Karadja, ὁ.π., σ. 337-338· πβ. Russo, ὁ.π., 198-199.

στη διάθεσή μας, ή Ιταλική δηλ. μορφή του, αρχίζει από το 1702, χρονιά που ο Μεγάλος Πέτρος κηρύσσει τον πόλεμο κατά του Κάρολου ΙΒ', και τελειώνει με το θάνατο του Σουηδοῦ βασιλιᾶ (1716). Περιγράφονται δηλ. οί ἀγῶνες του Κάρολου, οί στρατιωτικές του ἐπιτυχίες καί ἡ ἦττα του, τὸ 1709, στὴ μάχη τῆς Πολτάβας ἀπὸ τὰ στρατεύματα τοῦ Μ. Πέτρου. Ἡ διήγηση τοῦ Ἀμηνᾶ γίνεται λεπτομερέστερη μετὰ τὸ 1709, χρονιά δηλ. πὺ προσλαμβάνεται στὴν ὑπηρεσία τοῦ Κάρολου μετὰ τὴν ιδιότητα τοῦ πρώτου διερμηνέα. Εἶναι δηλ. ἡ ἐποχὴ πὺ ὁ Κάρολος ἔχει ἐγκατασταθεῖ στὸ Μπενδέρι, κοντὰ στὰ ρουμανο-ταταρικά σύνορα καί προσπαθεῖ νὰ συνεννοηθεῖ μετὰ τὴν Ὑψηλὴ Πύλη γιὰ τὸ σχηματισμὸ συνασπισμοῦ κατὰ τοῦ Μ. Πέτρου. Στὶς συνεννοήσεις αὐτές, ἀλλὰ καί στὶς περιπέτειες τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ ἐξαιτίας τῶν Τούρκων, ὁ Ἀμηνᾶς ἔχει ἕνα καίριο ρόλο — δὲν παραλείπει μάλιστα νὰ τὸν ἀναφέρει, ὅπου τὸ θεωρεῖ ἀναγκαῖο.

Ἡ ἱστορία τοῦ Κάρολου εἶναι μιὰ πρώτης τάξεως πηγὴ γιὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς, ἀφοῦ, ὅπως γράφει ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης τῆς, στηρίζονται σὲ δικές του μαρτυρίες, σὲ ἔγγραφα καί σὲ ἄλλα δοκιμύμενα πὺ φύλαξε μετὰ ἐπιμέλεια γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτόν: «νὰ συγγράψῃ δηλ. τὴν ἱστορία τοῦ Κάρολου. Νὰ σημειωθεῖ ἐπίσης ὅτι μέρος τῆς ἴδιας ἐποχῆς εἶχε ἀπασχολήσει καί ἕναν ἄλλον Ἕλληνα: τὸν Ἰωάννη Ἀφενδούλη, γραμματικὸ τῆς τουρκικῆς στὴν αὐτὴ τοῦ Βλάχου ἡγεμόνα Κωνσταντίνου Μπασσαράμπα (1688-1714), τὸν ὁποῖο ὁ Φαναριώτης αὐλικὸς ἐκπροσωποῦσε στὸ Μπενδέρι τὴν περίοδο 1712-1714. Ὁ Ἀφενδούλης ἔγραψε ἕνα χρονικὸ τιτλοφορούμενο *Ἱστορία Μερικὴ τῶν συμβάντων τῶ Πηγι Σβέκω Καρόλω μετὰ τὴν ἐν τῶ Προῦτω ἀποτελείωσιν τῆς ἀγάπης τῶν Ὀθωμανῶν μετὰ τῶν Μόσχων, διατριβόντι ἐτι ἐν Μπεντερίω, ὑπὸ Ἀφεντούλη Κωνσταντινουπολίτου Κλουτζάση ἐν Οὐγγροβλαχία*: τὸ χρονικὸ αὐτὸ ἐκδόθηκε ἀπὸ τὸν Ἀθανάσιο Παπαδόπουλο-Κεραμέα³⁸. Τὰ δύο αὐτὰ χρονικά, τὸ πρῶτο τοῦ Ἀμηνᾶ καί τὸ δεύτερο τοῦ Ἀφενδούλη, καλύπτουν μετὰ πληρότητα τὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς καί ἀλληλοσυμπληρώνονται πολὺ ἰκανοποιητικὰ. Δὲ γνωρίζουμε, τέλος, σὲ ποῖο ποσοστὸ ἐπηρέασε τὸν Ἀμηνᾶ γιὰ τὴ συγγραφή τῆς Ἱστορίας τοῦ Κάρολου ἢ ἔκδοση, στὰ 1731, τοῦ Βολταίρου, *Histoire de Charles XII, roi de Suède*: ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὰ κεφάλαια Ε'

38. Στὴ σειρά Hurmuzaki, Documente privitoare Istoria Românilor-Ἑλληνικά Κείμενα Χρήσιμα τῇ Ἱστορίᾳ τῆς Ρωμανίας— Συλλεγέντα καί ἐκδιδόμενα μετὰ προλόγου καί πίνακος ὀνομαστικῶ ὑπὸ Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, Βουκουρέστι 1909, σ. 50-76. Γιὰ τὸν Ἀφενδούλη βλ. τὴ μονογραφία τοῦ I. Ionascu, «Despre cronicarul Afenduli Din Tara Romaneasca», *Studii* 22 (1969) 875-885.

καὶ Ζ' τοῦ ἔργου τοῦ Βολταίρου πραγματεύονται τὴν παρουσία τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ στὸ Μπενδέρι³⁹. Στὰ 1806 ὁ Κωνσταντῖνος Τζιγαρᾶς μετέφρασε στὴν Κωνσταντινούπολη τὸ ἔργο αὐτὸ τοῦ Βολταίρου καὶ τὸ τύπωσε, μὲ ἐπιμέλεια τοῦ Ἄνθιμου Γαζῆ, στὸ τυπογραφεῖο Θεοδοσίου στὴ Βενετία⁴⁰, χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ ἀξιόλου αὐτῆς (τῆς Ἱστορίας) συγγραφέως», δηλ. τοῦ Βολταίρου⁴¹.

Γ'. Ἐγινε λόγος ἀπὸ τὸ D. Russo ἂν θὰ πρέπει νὰ ἀποδώσουμε στὸν Ἄμηντ τὸ ἔργο *Ἀρχὴ τῶν σάχιδων ἢ φανέρωσις καὶ πόσον καιρὸν ἐστάθησαν σάχηδες*, τὸ ὁποῖο περιέχεται στὸν Κώδικα 887 τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ρουμλικῆς Ἀκαδημίας, στὸ Βουκουρέστι⁴². Δὲν μπόρεσα νὰ δῶ τὸ χειρόγραφο, ἀλλὰ ἡ μνεία ὅτι ἡ μετάφραση ἀνήκει στὸν Ἀλέξανδρο τὸν πρῶτον μέγα πορτάρη⁴³ πρέπει, μᾶλλον, νὰ μᾶς ὀδηγήσει στὸν Ἀλέξανδρο Ἄμηντ, ὁ ὁποῖος διατέλεσε Μέγας Πορτάρης στὰ χρόνια τῆς ἡγεμονίας τοῦ Μιχαὴλ Ρακοβίτσα· ἦταν, ἐπιπλέον, καὶ ὁ διερμηνέας τῆς τουρκικῆς γλώσσας στὶς τρεῖς αὐλὲς ποὺ ὑπηρέτησε.

Ὁ N. Iorga ἀπέδωσε στὸν Ἄμηντ καὶ ἓνα ἀκόμη ἔργο: πρόκειται γιὰ τὴν μετάφραση ἀπὸ τὴν ἰταλικὴ στὴν ἑλληνικὴ τοῦ βίου τοῦ Μ. Πέτρου⁴⁴, ποὺ, στὴν πραγματικότητά, ἐπεξεργάστηκε ὁ Γιαννιώτης Ἀλέξανδρος Καρχελλάριος μὲ βάση τὸ ἔργο τοῦ Ἀντόνιου Κατήφορου *Vita di Pietro il Grande*· ὁ Russo, ἄλλωστε, ἀπέδειξε ὅτι ὁ Ἄμηντ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Καρχελλάριο⁴⁵.

Ὁ Ἄμηντ ἔζησε ἀρκετὰ χρόνια στὶς παραδουνάβιες ἡγεμονίες, πότε στὸ Μπενδέρι καὶ πότε στὴ μολδαβικὴ αὐλὴ, ἦταν γνώστης καλὸς τῆς γλώ-

39. Ὁ Βολταῖρος συνέλαβε τὴν ἰδέα νὰ βιογραφήσει τὸν Κάρολο ΙΒ' μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ἀπὸ τὴν Ἀγγλία (1730)· ἡ προσωπικότητά τοῦ Σουηδοῦ βασιλιᾶ εἶχε ἐντυπωσιάσει βαθιὰ ἐχθροὺς καὶ φίλους του τὴν ἐποχὴ ἐκείνη. Ἐτσι ὁ Βολταῖρος συνέθεσε τὴ βιογραφία του μὲ βάση ὕλικὸ πρωτογενὲς καὶ προερχόμενο ἀπὸ μαρτυρίες ἔγκυρων προσώπων.

40. Πβ. Δ. Σ. Γκίνης - Β. Γ. Μέξας, *Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία 1800-1863*, τ. Α', Ἀθῆνα 1939, σ. 69, ἀρ. 418.

41. Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθῆνα 1977, σ. 107.

42. Nestor Camariano, *Catalogul manuscriselor grecesti*, τ. Β', Βουκουρέστι 1940, σ. 18.

43. Στὸ φ. 248 τοῦ κώδικα ἡ σημείωση: *Τὸ παρὸν βιβλίον ἐμεταγλωτίσθη ἀπὸ τοῦρκικα καὶ ἐγραύθη εἰς αὐτὴν τὴν ἀπλὴν φράσιν διὰ χειρὸς ἐμοῦ τοῦ ταπεινοῦ Ἀλεξάνδρου πρῶτον μεγάλου πορτάρη, εἰς τοὺς 1754 Μαΐου 10*.

44. Iorga, *Studii si Documente*, τ. 9, σ. 42.

45. Russo, *Studii Istorie Greco-Române*, σ. 199-201.

σας του τόπου και, επομένως, σε θέση να μεταφράσει τα χρονικά των Costin και, επιπλέον, να συντάξει, αν τελικά βέβαια είναι αυτός ο συντάκτης, τη συνέχεια του έργου των δύο Μολδαβών χρονογράφων. Η εποχή που ζει ο Αμηνάσ στην αυλή του Κάρολου και κατόπιν του Γκίκα σημαδεύεται από την αλλαγή του πνεύματος και την επιθυμία για συσώρευση γνώσεων και τη μετάδοσή τους. Και πιά πέρα ακόμη: είναι η ανακάλυψη της ιστορίας και η προώθησή της στη νεοελληνική συνείδηση, φαινόμενο που απαντούμε για τον ελληνικό ΙΗ' αιώνα στις ήγερμονίες με το φαναριώτικο κύκλο και στη Βενετία, στους κύκλους της Ελληνικής Αδελφότητας (Σπυρίδων Παπαδόπουλος, Αγάπιος Λοβέρδος και λίγο αργότερα Σπυρίδων Βλαντής). Τα έργα του Αμηνά απευθύνονται σε ένα άγνωστο κοινό ανθρώπων που έχουν κάποια σχέση με τα γράμματα και την ιστορία· δε γράφτηκαν, νομίζω, για να θέλξουν, αλλά κυρίως για να πληροφορήσουν τον αναγνώστη. Έχουν βέβαια και τα δύο μια σαφή κλίση προς την Ιστορία, αλλά, από την άλλη μεριά, η έρασιτεχνική χροιά, παρά τη χρησιμοποίηση πρωτογενούς υλικού, είναι όλοφάνερη. Η μετάφραση της μολδαβικής ιστορίας των Costin είναι ο απλούστερος και φυσικότερος τρόπος να γνωρίσει το φαναριώτικο περιβάλλον του Γιασιού, αλλά και οι μελλοντικοί ήγεμονες της Μολδαβίας και η ελληνική υπαλληλία στην Κωνσταντινούπολη, την ιστορία της Μολδαβίας που τους ήταν σε μεγάλο βαθμό άγνωστη. Η ιστορία του Κάρολου φαίνεται ότι δεν απέβλεπε στο ελληνικό κοινό, το οποίο, φυσικά άλλωστε, δεν ενδιαφερόταν για τον Κάρολο, καθώς ήταν στην αντιπέρα όχθη των συμφερόντων του, που εξέφραζε την εποχή εκείνη ή ομόδοξη Ρωσία. Η εξιστόρηση της παραμονής του Κάρολου στο Μπενδέρι από το γραμματικό του Αλεξ. Αμηνά θα πρέπει να αναζητηθεί στην επιθυμία του να συμπληρώσει τις γνώσεις των Δυτικών για τον Κάρολο, λίγο δηλ. μετά την κυκλοφορία στη Δύση της ιστορίας του Σουηδού βασιλιά, γραμμένης από το Βολταίρο, η πιά απλά ακόμη να φανεί ευάρεστος στη σουηδική αυλή.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

*Πρόλογος της μολδαβικής ιστορίας
της επιμελώς μεταφρασθείσης
παρά Αλεξάνδρου Αμηνά.*

Τινάς δὲν ἐσύνταξε τὴν ἡδύτητα πᾶσαν τῆς ἱστορίας, ἀγαπητέ μοι ἀναγνώστα, καλλίτερα, καὶ ἐν βραχύτητι, παρὰ ἐκεῖνος ὁ κύριος τῆς λα-

τινικῆς γλώττης Κικέρων, ὅστις τὴν ἱστορίαν ὠνόμασεν κυβερνήτην τῆς ζωῆς, διορίζοντας, καὶ συνάζοντας μετ' αὐτὸν τὸν λόγον, ὅλον τὸν κρατὸν, καὶ τὸ ὄφελος τῆς ἱστορίας, ἐξύπνησε τὴν ζωὴν τῶν ἀνθρώπων περὶ τὰς κρίσεις τῆς ἱστορίας. Ἐν αὐτῇ τῇ γνώμῃ ἦταν καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ ὁποῖος τὴν ἱστορίαν ὀνομάζει πῶς εἶναι τὸ ἐκλεκτώτερον ταμεῖον τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ λέγει, πῶς πρέπει νὰ μὴν ἐκκίπτει ποτὲ ἡ ἱστορία ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν κρατούντων, καὶ τῶν συμβούλων αὐτῶν, διὰ νὰ εἶναι εἰς αὐτοὺς ὡς ἕνας χαλινός, διὰ τοῦ ὁποῖου ὀδηγούμενοι οἱ ἀχαλίνωτοι, νὰ ἠμπορῶσι νὰ τελειώνωσι τὰ χρειαζόμενα τῶν τύπων αὐτῶν καὶ φεύγωσι τὰ ἐπικίνδυνα συμβεβηκότα, προβλέποντες τὰς ἀρχάς, καὶ αἰτίας αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι εἰς ἄλλο δὲν εἶναι ἡ φρόνησις τῶν ἀνθρώπων, πάρεξ νὰ προστοχάζεται τὰ μέλλοντα πράγματα καὶ τοὺς κινδύνους ἐκ τῶν παρελθόντων ἀρρυσόμενος εἶδησιν καὶ γνώσιν ὡς ἐκ πηγῆς ἐτόιμον, ὅτι ἡ ἱστορία πιστεύεται νὰ εἶναι εἰς αὐτὸ χρησιμωτέρα ἀπὸ ἄλλας ἐπιστήμας, διότι ἡ ἱστορία καθὼς στολίζει ὅλας τὰς ἄλλας γνώσεις τῶν πραγμάτων μὲ τὴν φρονιμάδα τῆς, ἔττι τοὺς μὲν νέους τοὺς μαθαίνει τὴν διοίκησιν, καὶ τοὺς ἐξισάζει μὲ τοὺς γέροντας, τοὺς δὲ γέροντας ἐν τῇ πείρᾳ τῶν συμβεβηκότων, καὶ καιρῶν ἐπικινδύνων παρελθόντων, τοὺς στηρίζει καὶ βεβαιοῖ μὲ ἀποδείξιν ὡσαύτως τοὺς μὴ γινώσκοντας, καὶ ἀγροίκους, μὲ τὴν γνώσιν τῶν περασμένων κινδύνων τοὺς κάμνει ἀγρόπουνος εἰς τοὺς παρόντας, καὶ φαινόμενους. Καὶ δὴ καλορίζοικος λέγεται ἐκεῖνος, τὸν ὁποῖον ἐξυπνοῦσι, καὶ διδάσκουσιν αἱ τῶν ἄλλων συμφοραί. Φαίνεται λοιπὸν ἀποδεικτικῶς, πῶς ἡ ἱστορία τόσον εἰς τὰ πράγματα τῆς βουλῆς, ὅσον εἰς τὰ πολεμικὰ εἶναι καλλίτερη παρὰ χίλια σοφιστικὰ ζητήματα· ἡ ἱστορία ἐν πρώτοις διδάσκει τὸν συμβουλευόντα, πῶς νὰ συμβουλευέση τὰ πρὸς τὸ κοινὸν ὠφέλιμα, ἀκολουθοῦν τὰ προγεγονότα, κρίσεις δηλαδὴ, συνηθείας, κινδύνους, καὶ παθήματα, τὰ ὁποῖα φέρουσιν εἰς αὐτὸν μεγάλην ὠφέλειαν πρὸς τὰ δοκούμενα αὐτῷ καὶ ἠμπορεῖ νὰ λύσῃ κάθε δυσκολίαν προκειμένην, καὶ νὰ τὴν ἀποφασίσῃ. Ὡσαύτως καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στρατοῦ εἰς τοὺς πολέμους τοὺς κάμνει ἀνδρείους, καὶ εὐτυχεῖς, μὲ τὰ περασμένα παραδείγματα, καὶ δοκιμάς, καὶ συμβεβηκότα, βοηθώντας τοὺς ἔχοντας καὶ ἡ ἱστορία ὡς ἐν εἰκόνι γεγραμμένης τὰς ἀνδραγαθίας τῶν κραταιοτάτων ἐκείνων βασιλέων, καὶ τῶν ἡρώων, ἀρχιστρατήγων, τὰς πλημμύρας τῶν ἔθνων, καὶ ἀνδραγαθίας αὐτῶν, τὰς ἐναλλαγὰς τῶν ἀρχῶν τῶν καταβληθέντων διὰ τῆς δυνάμεως καὶ δολιότητος τῶν ἐχθρῶν, τὰ ἔμπειρα στρατεύματα, τὰ στρατηγήματα, τὰ μέσα τῶν μηχανημάτων, τὸ εὐρίσκειν τὰς δολιότητας τοῦ ἐχθροῦ καὶ παγίδας, τὴν ἐπίκτησιν τῶν κάστρων καὶ χωρῶν, δεικνύει καὶ φανερώνει. Ὡσαύτως

τοὺς θαρρόνεια, καὶ κάμνει ἀφόβους, καὶ τὴν τύχην, ἣ ὅποια εἰς ἓνα τόπον πάντα δὲν στέκει, πῶς ἀλλάσσεται, καὶ πῶς χαίρει νικῶσα, ἔπειτα πῶς οἱ νικηθέντες καὶ φηγόντες γίνονται ὕστερον εἰς τοὺς νικήσαντας νικηταί, πῶς ἡ χαρὰ διαδέχεται τὴν λύπην, καὶ πῶς ἡ λύπη τρέπεται γλήγορα εἰς χαρὰν, ὅλα αὐτὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς ἱστορίας γνωρίζονται. Ὁ Μάρκος Λουκούλλος ὁποῦ δὲν ἤξευρε καμίαν στρατηγικὴν τέχνην, μὲ τὴν μόνην ἀνάγνωσιν τῆς ἱστορίας ἔγινε τέτοιος μέγας στρατηγὸς τῶν Ρωμαίων, ὅτι καὶ τὰ φουστάτα ἐκείνου τοῦ Μητροδάτου τοῦ κραταιοῦ βασιλέως τῆς Ἀσίας, καὶ τῆς ἄσπρης θαλάσσης, καὶ τοῦ Τίγρανος βασιλέως τῆς Ἀρμενίας διὰ πείνης καὶ ξίφους τὰ ἠφάνισε, καὶ αὐτὸν τὸν Μητροδάτην ὁποῦ ἐκυρίευσεν εἴκοσι δύο γένη, ὧν καὶ τὰς γλώττας ἤξευρε, τὸν ἐδίωξεν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, καὶ ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, καὶ Ἀρμενίαν ὑποτάττοντας τὸν τόπον τοὺς τῆ βασιλείᾳ τῶν Ρωμαίων ἄς στοχασθῶσιν ὅλοι οἱ στρατιῶται, καὶ ἀρχηγοὶ αὐτῶν τὰς ἱστορίας, καὶ ἄς ἐνθυμηθῶσι τοὺς ποτε στρατιῶτας, καὶ στρατάρχους, καὶ ἄς ἐξυπνήσωσι τρόπον τινὰ ἐπιμελούμενοι νὰ ἀποκτήσωσι φήμην, καὶ ἀθάνατον ὄνομα, ὅτι ἡ ἱστορία ἐρεθίζει καὶ τοὺς ὀκνηροὺς, καὶ ἀπείρους πραγμάτων πρὸς κατόρθωσιν μεγάλων ἔργων, καὶ τοὺς κακοποιοὺς καὶ πονηροὺς διὰ τῶν παραδειγμάτων καὶ παιδιῶν, ὁποῦ δίδονται εἰς τοὺς τοιοῦτους, καὶ διὰ τὴν ἐντροπὴν τοῦ κακοῦ ὀνόματος, τοὺς ἐμποδίζει ἡ ἱστορία ἀπὸ τοῦ ποιῆσαι τὰ κακά, τοὺς δὲ εὐγενεῖς ἄνδρας τοὺς ἐρεθίζει, καὶ μάλιστα τὰ παραδείγματα τῶν παλαιῶν ὁποῦ ἀνέγνωσαν πρὸ πολλοῦ, τοὺς εἶναι ὠφελιμώτερα, πρὸς διάνστασιν καὶ ζῆλον, καὶ θερμότητα ψυχῆς, παρὰ οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Λυκούργου, διότι ὅλοι μὲν ἐλκόμεθα πρὸς ἐπίκτησιν φήμης, καὶ δόξης αἰωνίου, καὶ πᾶς τις ἀγαθώτερος τὸ περισσότερον πρὸς τὸ νὰ ἀποκτήσῃ τιμὴν σπεύδει, καθὼς καὶ ἐκεῖνος ὁ Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν, ὅταν ἐστρατοπέδευεν εἰς τὸ μνημεῖον τοῦ Ἀχιλλέως, ἀνάψας ἀπὸ τὴν πολυθρόλλητον φήμην τοῦ ἐνδόξου ἐκείνου τῷ καιρῷ ἐκείνῳ ἀναστενάζοντας ἐκ καρδίας λέγουσι νὰ ἐβόησεν: ὁ Ἀλέξανδρος, ὦ καλορίζοικον παλικάρι, ὅπου εὖρες τὸν Ὀμηρον μάστουρα, καὶ κήρυκα τῶν ἀνδραγαθιῶν σου, ἐάν δὲν ἦτον ὁ Ὀμηρος, ἐκεῖνο τὸ μνημεῖον τοῦ Ἀχιλλέως, ὁμοῦ μὲ τὰ ἄλλα τῶν γενναίων ἐλλήνων μὲ τὰ σώματα, καὶ μὲ τὴν φήμην, τὰ ἤθελε καλύψῃ τὸ χῶμα, ἀμὴ μὲ τὰ γράμματα τοῦ Ὀμήρου, καὶ ἄλλων ἱστορικῶν, τὰ προτερήματα ἐκείνων σώζονται, καὶ δεφενδεύονται ἀπὸ τὴν λήθην, καθὼς καὶ κάποιος λάκων λέγει, ὦ θεῖος, καὶ μέγας τῶν προφητῶν κόπος, ὅλα τὰ περιλαμβάνεις κατὰ κληρον, καὶ χαρίζεις τοῖς θνητοῖς ἀθανασίαν, ἐάν τις συνάξῃ μόνον τὰς ἱστορίας τῶν γενομένων ὑπὸ τῶν βροτῶν πραγμάτων, μὴ εἰς ἐγγνώριζε τὴν διαφορὰν τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν ζώων, καὶ

ἐὰν δὲν ἦτον ἡ ἱστορία, μεγάλο λάθος, καὶ σκότος ἦθελεν εἶσται εἰς τὸν κόσμον ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, καὶ ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ὀλίγη διαφορὰν ἦθελεν ἔχει ἀπὸ τὰ ἄλογα ζῶα, εἰς τὸ ὅποιον σκότος καὶ ἡ ἀθανασία τῆς ψυχῆς ἦθελε παραχωθῆ, καὶ ἐὰν δὲν εἶχαμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ περασμένα πράγματα, μήτε τὰ μέλλοντα δὲν ἠθέλαμεν ἀπεικάσῃ μὲ ἀκαίρεον λογαρισμὸν, καὶ ἐὰν δὲν ἠθέλομεν στοχασθῆ τὰ τῶν γερόντων παραδείγματα, πολὺ λάθος ἠθέλαμεν ἔχει ἔτσι καὶ περὶ κτίσεως κόσμου καὶ τοῦ προπάτορος ἡμῶν Ἀδάμ, καὶ τοῦ θεοῦ, καὶ περὶ τῶν ἐντολῶν αὐτοῦ καμίαν εἶδησιν δὲν ἠθέλαμεν ἔχει, ἐὰν δὲν μᾶς ἐφανερώρουν ὁ Μωϋσῆς διὰ πνεύματος ἁγίου τὴν ἱστορίαν τῆς θείας γραφῆς, ἔπειτα ὁ Ἑσδράς, καὶ οἱ ἄλλοι προφήται Εἰς τοὺς ἐρχομένους αἰῶνας, καὶ μάλιστα τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῆς λαμπρᾶς καὶ θαυμασίου, καὶ τῶν παθῶν, καὶ τῆς ἐνδόξου αὐτοῦ ἀναστάσεως, καὶ ἄλλων ἐνδόξων, καὶ σωτηριῶν ἀποτελεσμάτων, τίς ἐξ ἡμῶν ἦθελεν ἔχει εἶδησιν ἐὰν οἱ τέσσαρες ἐκεῖνοι ἐδαγγελιστῶν δὲν ἦθελαν μᾶς γράψῃ τὰ γινόμενα; Τίς ἦθελεν ἠξεύρῃ τὰ ἀνδρογαθήματα τῶν Τρωαδιτῶν καὶ τῶν Γραικῶν, ἐὰν ὁ Ὀμηρος δὲν ἦθελε τὰ γράψῃ στίχοις αἰδίοις; τίς τὴν τοῦ Ἡρακλέως τόλμην, τίς τὴν ἀνδρείαν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου εἰς τὸ νὰ κυριεύσῃ τὸν κόσμον, ἦθελεν ἐνθυμᾶται; τίς ἦθελεν ἠξεύρῃ σήμερον τῶν στρατηγῶν τῶν ρωμαίων τοὺς περιφήμους πολέμους, καὶ τὴν διοίκησιν τῆς πολιτείας αὐτῶν; τῶν ἄλλων βασιλέων ζωῆς; ἀληθινὰ ὅλα τοῦτα τὰ καλὰ ἔμελε νὰ τὰ ἀγνοήσωσιν οἱ μέλλοντες αἰῶνες, καὶ αὐταὶ αἱ ἐπιστῆμαι ἦθελαν ἐξαλειφθῆ. Ἐὰν δὲν ἦτον ἡ ἱστορία ἦθελε τολμῆσῃ ὁ Ταρκούμιος ἐκεῖνος ῥῆξ τῶν ρωμαίων πέμπτος νὰ δώσῃ δέκα μυριάδας φλωριῶν διὰ τὰς βίβλους τῆς Σιβύλλης, ὄχι τριακόσια φλωρία, τὰς ὁποίας ἡ αὐτὴ Σίβυλλα ἡ κομμαῖα τὰς ἔρριπεν εἰς τὴν φωτίαν, καὶ τὰς ἔκανσεν βλέποντας πῶς διὰ τὸν πολλὸν κόπον τῆς μόνου τριακόσια φλωρία ἔλαβεν εἰς ἀμοιβήν. Ἐὰν ἦξεν ὁ ῥηθεὶς Ταρκβίνιος τί περιέχεται εἰς ἐκεῖνας τὰς βίβλους, τὰ ὅποια ἀπὸ ἄλλα βιβλία καταλαμβάνωντάς τα, ἐλυπήθη σφοδρῶς, ὁμοῦ μὲ τοὺς ρωμαίους, καὶ τὰ ἐπλήρωσε σχεδὸν μὲ τὴν μετάνοιαν, ἡμᾶς δὲ ἐστέρησε πολλῆς ὠφελείας, καὶ εὐκολότητος. Καὶ γὰρ εἰς ἐκεῖνας τὰς βίβλους ἦταν γεγραμμένοι οἱ χρησμοὶ ὑπὸ τῶν ἐθνηκῶν ἐκείνων, ὅπου περιεῖχον τὴν γεννησομένην ἐνσάρκον οἰκονομίαν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ, καὶ τῆς καταλύσεως τῆς πολιτείας τῶν ρωμαίων. Ἡ Σιβύλλη ἐκεῖνη διὰ πνεύματος ἁγίου ἔγραψε καταλεπτῶς, καὶ κατὰ τάξιν, καὶ ἐντελῶς, τῆς ὁποίας τὰ βιβλία ὑστερον ἐκροατοῦντο μετὰ μεγάλης τιμῆς εἰς τὸ ταμεῖον τῆς Ρώμης. Καὶ ἀληθινὰ ὄχι μόνον μὲ μεγάλα παραδείγματα ἦτον λαμπροὶ καὶ ἐνδοξοὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ καιροῦ ἐκείνου οἱ σοφοί, ἀλλὰ καὶ οἱ γυναῖκες, καὶ μετὰ ταῦ-

τα πολλά κοράσια, ἔγραψαν τὰ ἔργα καὶ ποιήματα τῶν προγόνων αὐτῶν, ἄπερ ἔδειξαν εἰς τὸν καιρὸν τῆς μάχης, καὶ εἰρήνης μετὰ μεγάλης εὐδουμίας. Ταῦτη τοίνυν ἡ ἀθάνατος τοῦ Ἡρακλέους φήμη, τοῦ Ἀχιλλέως, τοῦ Κύρου, τοῦ Φιλίππου, τοῦ Ἀλεξάνδρου, τοῦ Θεμιστοκλέους, τοῦ Λεωνίδου, τοῦ Ἀλκιβιάδου, τοῦ Ἐπαμινόντος, τῶν Σπιόνων, τοῦ Ἀνήβα, τοῦ Μαρίου, τοῦ Σύλλα, τοῦ μεγάλου (μ)Ποπηίου, τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος. Γραφεῖσα εἰς μεγάλους κώδικας τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτῶν, ἐρέθισε καὶ ἄλλους πολλοὺς πρὸς ἐπιχείρησιν μεγάλων κατορθωμάτων, ἄνδρας ἀξιαγάστους, ὧν τὰ προτερήματα ἢ παλαιότης τοῦ χρόνου δὲν θέλει τὰ ἐξαλείφει ἐκ βίβλου ζωῆς, διότι ἐκεῖνοι οἱ παλαιοί, ἐὰν ἤθελαν δισταῆξαι εἰς τὸ νὰ γράψωσι τὴν ζωὴν τους, δὲν ἤθελαν ἀφήσῃ τὴν μνήμην τους εἰς τοὺς μέλλοντας αἰῶνας, καὶ δὲν ἤθελαν ρίψῃ τὴν ζωὴν τους εἰς τόσους κινδύνους, καὶ φροντίδας καὶ στενοχωρίας, ἐὰν δὲν ἦτο βεβαιωμένοι ὅτι μετὰ τόσους κόπους ὅπου ἔβαλαν, καὶ πόνους ἀξίους ἔπαινον, καὶ ἀνδραγαθίας, ἤθελαν λάβῃ τὸν ἔπαινον τοῦ παντός διὰ τὰ ἔργα τους καὶ τὸν καρπὸν τῶν κόπων αὐτῶν ἀπὸ τὸν κάλαμον τῶν ἱστορικῶν εἰς αἰῶνας, καθὼς καὶ δὲν ἐπλανήθησαν εἰς τὸν λογισμόν τους. Εἰς τὰς ἱστορίας τῆς Οὐγγρίας μνημονεύεται μετὰ μεγάλης δόξης ὁ Ματιᾶς Χονιᾶδ ρήγας τῆς οὐγγρίας, ὅστις λέγεται πῶς εἶχε ταύτην τὴν συνήθειαν εἰς τὰς τραπέζας ὅπου ἔκαμνε μετὰ τὸν πόλεμον, ἤκουε δηλαδὴ τὰ λόγια τῶν σοφῶν ἀνδρῶν ὅπου εἶχε κοντὰ του καὶ τὸ πλεῖστον συνομιλοῦσε μετ' ἐκείνους ὅπου εἶχασιν εἰδῆσιν ἱστορίας περὶ τῶν ἀνδραγαθιῶν τῶν βασιλέων καὶ ἄλλων ἀνδρῶν ἐκλεκτῶν καὶ ἀξιεπαίνων, ἢ ἐπρόσταζε τοὺς ψάλτους νὰ ψάλλωσιν εἰς ὠδὰς τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἀξιαγάστων ἀνδρῶν ὅπου ἔκαμαν κατὰ τῶν Τουρκῶν, διὰ στίχων γεγραμμένα εἰς τὴν γλῶσσαν τὴν ἰδίαν, ἢ ὅποια συνήθεια καὶ εἰς τὴν Ἰτάλιαν, καὶ εἰς τοὺς Τούρκους, καὶ Σέρβους καὶ ἄλλα γένη, καὶ εἰς τὴν Μολδοβίαν βλέπομεν πῶς εἰς τὰς ἀθηντικὰς τραπέζας συνηθίζουσι νὰ τραγῶδῶσιν οἱ παίζοντες τὰς τραγωδίας τῶν παρελθόντων ἀθέντων, μὲ ἔπαινον τῶν καλῶν, καὶ ὄνειδος τῶν κακῶν, καὶ πονηρῶν. Αὐτὴν τὴν συνήθειαν εἶχε καὶ ὁ Ἀχιλλεύς, ὅστις καθεζόμενος ὑπὸ τῆς σκηνῆς σχολάζων, ἐτραγοδοῦσε παίζοντας τὴν κιθάραν τὰς ἀνδραγαθίας καὶ τὰ ἄθλα τῶν ἡρώων. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἔδειξα τὸν ἔπαινον καὶ τὸν καρπὸν τῆς ἱστορίας, ἐλογίασα φίλτατε ἀναγνώστα ὅτι καὶ ἐδῶ εἰς τὸν τόπον μου περισσότερον ὄφελος θέλει φέρει ἢ ἱστορία τοῦ τόπου μας, φανερόντων τὴν κατοίκησιν τοῦ αὐτοῦ ὑπὸ τίνος γέγονε, καὶ πότε ἦλθεν ὁ Τραϊανὸς βασιλεὺς Ρωμαίων ἐδῶ, καὶ δι' ἣν αἰτίαν τὴν ἐκατοίκησεν. Ὅσαύτως θέλομεν δεῖξει πρὸ τοῦ νὰ ἔλθῃ ὁ Τραϊανὸς εἰς τοῦτα τὰ μέρη τίνες ἐκατοικοῦσαν εἰς τοῦτον τὸν τόπον, καὶ πῶς ἐλέγοντο, καὶ πόθεν ἦλθον, μὲ τὸ

ὁποῖον θέλομεν δείξει καὶ τὸ γένος ἐτέρων λαῶν, ἀρχὴν ποιούμενοι μετὰ τὸν κατακλισμόν, καὶ θέλομεν δείξει καὶ τί στέμμα εἶχεν ὁ τόπος μας πρὶν νὰ ἔλθῃ ὁ Τραϊανὸς (ἤγουν σημεῖον), ἂν καλὰ καὶ βραχύτερον τοῦ δέοντος θέλομεν γράφει, ὅτι δὲν εἶναι χωρὶς μεγάλων κόπων τὸ νὰ συνάξῃ τινὰς τόσων χρόνων ἱστορίαν, ὅπου ἐπέρασαν διακόσιοι καὶ τριακόσιοι χρόνοι ὑπὲρ τοὺς χιλίους, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν τινὰς δὲν ἐφανέρωσε ρητῶς τὴν ποσότητα, πάρεξ κάποιος Μισαὴλ καλόγηρος, καὶ ἄλλος Συμεῶν ἔγραφεν οὐκ ὀρθῶς, εἰς τῶν ὁποίων τὰ ψεύματα ἐγλύσθησε καὶ ὁ μακαρίτης Γρηγόριος Οὐρέκες βόρνικος μέγας. Μετὰ ταῦτα δὲ ὁ πατήρ ἡμῶν Μυρῶν Κωνσταντίνος λογοθέτης μὲ μέγαν κόπον καὶ εἰς καμπόσους χρόνους ἄρχισε νὰ γράφῃ τὴν κατοίκησιν τοῦ τόπου μας παρὰ τοῦ Τραϊανοῦ, ἀμὴ βραχύτερον τῆς ἐδικῆς μας ἱστορίας, διότι ὁ καιρὸς δὲν τὸν ἄφησε νὰ γράφῃ πλατύτερον. Ὅμως ἀπ' αὐτὸν ἔχομεν τὴν ἀρχὴν παρμένην, καὶ αὐτὸς σπλαγχτισθεὶς δὲν ἐφανέρωσε τὰ ψεύματα τοῦ Μισαὴλ καλογήρου, καὶ Συμεῶν, καὶ ἀφ' οὗ δείξομεν τὴν κατοίκησιν τοῦ τόπου μας, καθὼς εἶπομεν ἀνωτέρω, θέλομεν δείξει μετ' ἔπειτα πόσον καιρὸν ἔζησεν ἡ κατοίκησις ἐκείνη τοῦ Τραϊανοῦ, καὶ μεθ' ἔπειτα τίς τὴν ἐρήμωσε, καὶ εἰς τί καιρὸν, καὶ ἐὰν ἔζησε κανένα ἄλλο γένος εἰς τούτους τοὺς τόπους μετὰ τὴν ἐρήμωσιν, ἔπειτα θέλομεν γράφει καὶ τὴν κατοίκησιν τοῦ τόπου μας μὲ τὸν Δράγος βόδα εἰς τί καιρὸν συνέβη, προσθέτωντας καὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Οὐρέκε βόρνικου ὅπου ἔγραφεν ἕως τὴν ἀθθεντιάν τοῦ Ἄρων βόδα, καὶ θέλομεν γράφει εἰς πλάτος καὶ τὰ τῶν γειτόνων, καὶ τί ἐποιήθησαν εἰς τοὺς τόπους ἐκείνων, καὶ ἀπὸ τὸν Ἄρων βόδα, ὅθεν ἄρχισε νὰ γράφῃ ὁ Μυρῶν λογοθέτης ἕως οὗ θέλει ὁ θεὸς νὰ ἐκτείνῃ τὴν ζωὴν μας. Ἀμὴ τὸ νὰ γράψω τὴν ἱστορίαν, ὅπου ἔγραψαν τινὲς ἄρχοντες τῆς τζάρας, ἄλλο δὲν εἶναι παρὰ νὰ τοὺς γίνῃ ἀτιμία εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον ἐὰν τοὺς ἀναφέρω, ὅτι διὰ νὰ γράφῃ τινὰς τὰς ἱστορίας τελείως, καὶ κατὰ πλάτος χρειάζεται καὶ μάθησις, καὶ γνῶσις τῶν ἄλλων τόπων, ἤνπερ δὲν ἔχω, καὶ ἔτι εἰς καμπόσους χρόνους οὐ χωρὶς κόπον μέγαν ἐσύναξα ὄλας καὶ ἀπὸ ὅλας ἕκαμα ἓνα τοῦτον τόμον τῆς ἱστορίας, καὶ νὰ μὴν λογιᾶσιν τινὰς πῶς εἶναι ὀλίγον πρᾶγμα τὸ νὰ γράφῃ τινὰς καὶ νὰ ἀφήνῃ εἰς τὴν αὐδιότητα ἱστορίαν περιέχουσαν τὰ ἔργα τῶν ἀθέντων καὶ ἐὰν ἀναγνώσῃς τὴν ἱστορίαν τῶν ἄλλων, καὶ στοχαζόμενος καὶ τοῦτον τὸν ἓνα τόμον, εἰς τὸν ὁποῖον περιέχονται ὅλαις, θέλεις γνωρίσει τὸν κόπον μου κατὰ πλάτος, καὶ θέλεις ἰδῆ ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ τὰ πράγματα τῶν γειτόνων. Δέξαι λοιπόν, ἀγαπητέ μου ἀναγνώστα, τοῦτον τὸν κόπον μου, ὅπου σοι προσφέρω ἐκ καρδίας καὶ ἀγαθῆς προαιρέσεως, καὶ παρακαλῶ τὸν θεὸν νὰ σοι χαρίσῃ καλὸν λογισμόν εἰς τὸ νὰ τὴν ἀναγνώσῃς μετὰ καλῆς καρδίας θεω-

ρῶντας τὴν ζωὴν τῶν παρελθόντων ἀθέντων, καὶ μνημονεύοντας τὸν
κόπον μας. Ἐρρωσο

ὁ ἐδχέτης σου Νικόλαος Κωστήν λογοθέτης

μέγας

᾽Αθ. Ε. Καραθανάσης

Προσθήκη στὴ σημείωση 38 : Πβ. καὶ τὴν ἀπὸ τὸ Φεβρουαρίου 1713 ἐπι-
στολὴ τοῦ Νικολάου Μαυροκορδάτου, ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας, πρὸς τὸ δάσκαλό
του Ἰάκωβο Μάνο, ποὺ ἀναφέρεται στὶς ποικίλες περιπέτειες τοῦ Κάρολου, *Do-
cumente privitoare la Istoria Românilor. Documente grecesti*, ἔκδ. Ν. Jorga,
τ. XIV/1, Βουκουρέστι 1915, σ. 496-505.